

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Privatinės teisės katedra

Gretos Galminaitės

V kurso, civilinių ginčų grupės studentės

Magistro darbas

Garso ir vaizdo įrašų kaip įrodymų civiliniame procese leistinumo problematika

**Problematics of the Admissibility of Audio and Video Recordings as Evidence in
Civil Procedure**

Vadovas: partnerystės doc. Albertas Šekštelo

Recenzentas: prof. dr. Rimantas Simaitis

Vilnius

2025

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame magistro darbe, remiantis moksline literatūra, norminiais teisės aktais ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bei užsienio šalių teismų praktika, analizuojama garso ir vaizdo įrašų kaip įrodymų leistinumą problematika. Darbe atskleidžiama įrodymų leistinumą samprata, vertinami garso ir vaizdo įrašų kaip įrodymų teisėtumo, asmens privataus gyvenimo apsaugos ir autentiškumo nustatymo iššūkiai. Nagrinėjama, kaip teisėjai vertina šių įrodymų leistinumą bei analizuojama ar tai gali daryti įtaką jų šališkumui.

Pagrindiniai žodžiai: įrodymai, leistinumas, garso ir vaizdo įrašai, privatumas, autentiškumas, teisėjų šališkumas.

This master's thesis analyses the admissibility of audio and video recordings as evidence, drawing on academic literature, legal regulations, and case law from the Supreme Court of Lithuania and foreign jurisdictions. It examines the concept of evidentiary admissibility and evaluates key challenges related to the legality of obtaining such recordings, the protection of individual privacy, and the authentication of evidence. Additionally, the thesis explores how judges assess the admissibility of these recordings and analyses whether this process may impact judicial bias.

Keywords: evidence, admissibility, audio and video recordings, privacy, authenticity, judicial bias.

TURINYS

IŽANGA	2
1. Įrodymų samprata	5
1.1. Įrodymų ir įrodinėjimo samprata ir reikšmė	5
1.2. Įrodymų požymiai ir įrodymų leistinumas.....	8
2. Garso ir vaizdo įrašai kaip įrodymai.....	15
2.1. Garso ir vaizdo įrašų kaip įrodinėjimo priemonės samprata ir reikšmė	15
2.2. Garso ir vaizdo įrašų leistinumas	16
3. Garso ir vaizdo įrašų kaip įrodymų civiliniame procese leistinumą problematika	23
3.1. Privataus gyvenimo neliečiamumas.....	23
3.2. Garso ir vaizdo įrašų autentiškumo vertinimas teisme	31
3.3. Teismo (ne)šališkumas.....	40
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	44
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	47
SANTRAUKA.....	57
SUMMARY	58

IŽANGA

Nagrinėjamos temos aktualumas: Šiuolaikiniame pasaulyje vis daugiau informacijos yra užfiksuojama išmaniaisiais įrenginiais, tad nenuostabu, kad teikiant įrodymus byloje, vis dažniau susiduriama su garso ir vaizdo įrašų, kaip įrodymų, naudojimu civilinėse bylose. Nors technologinė pažanga lėmė tai, kad šių įrodymų gavimas tapo lengvai pasiekiamas, tačiau jų leistinumas Lietuvos civiliniame procese sukelia nemažai neaiškumų. Įstatymas nenumato tikslų leistinumą kriterijų, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) praktika šiuo klausimu taip pat nėra vienareikšmė, o mokslinė doktrina pateikia dar daugiau peno apmąstymams, kaip įrodymų leistinumą turėtų būti suprantamas.

Garso ir vaizdo įrašų leistinumą problematika yra itin svarbi tiek teisės teorijai, tiek praktikai. Nevienodas įrodymų leistinumą vertinimas LAT praktikoje kelia teisinio tikrumo trūkumą ir lemia skirtingus teismų sprendimus panašiose bylose. Be to, nuolat tobulėjančios technologijos, tokios kaip dirbtiniu intelektu generuojami vaizdo ar garso įrašai, kelia papildomų iššūkių užtikrinant įrodymų leistinumą. Galiausiai, įrodymų vertinime problemą kelia ir tai, kad teismas vertindamas, ar įrodymas yra leistinas, neišvengiamai jį peržiūri, o tai gali daryti įtaką teisėjų ir jų priimtų sprendimų objektyvumui ir nešališkumui bei įrodymų leistinumą vertinimui.

Tarptautinėje praktikoje, sutinkami skirtingi požiūriai į garso ir vaizdo įrašų leistinumą kriterijus. Užsienio šalių reglamentavimo analizė gali prisidėti prie Lietuvos teisinio reglamentavimo ir teisminės praktikos tobulinimo, suteikiant aiškesnes gaires teisėjams ir proceso dalyviams.

Darbo tikslas: Magistro darbo tikslas yra išnagrinėti problemas, kylančias vertinant garso ir vaizdo įrašų kaip įrodymų leistinumą. Darbe siekiama nurodyti įrodymų ir įrodinėjimo vietą bei reikšmę civilinio proceso sistemoje, apibrėžti garso ir vaizdo įrašų vietą įrodymų sistemoje, išanalizuoti įrodymų leistinumą sistemą bei problematiką. Taip pat siekiama išanalizuoti kokias ribas, vertindamas įrodymų leistinumą asmens privataus gyvenimo neliečiamumo kontekste, brėžia teismas ir ar šios ribos yra teisėtos. Šiame darbe apibrėžiant garso ir vaizdo įrašus kaip įrodymus jie taip pat siejami su elektroniniais įrodymais, nes analizuojama technologinių inovacijų įtaka įrodymų autentiškumui ir leistinumą vertinimui. Siekiama atsakyti į klausimą kaip yra paveikiama teismo diskrecija ir proceso nešališkumas, sprendžiant dėl garso ir vaizdo įrašų leistinumą. Šios darbo ribos nubrėžtos atsižvelgiant į darbo tikslą ir jo aktualumą. Šiame darbe garso ir vaizdo įrašai kaip įrodymai bus vertinami tik iš civilinio proceso teisės,

atitinkamai nebus analizuojami baudžiamosios teisės aspektai, kurie gali skirtis nuo civilinio proceso teisės vertinimo. Magistro darbe apsibrėžta privataus gyvenimo neliečiamumo, garso ir vaizdo įrašų autentiškumo vertinimu teisme ir teismo (ne)šališkumo problematikos tyrimu, atsižvelgiant į ribotą magistro darbo apimtį ir siekį išsamiai išanalizuoti nurodytas problemas. Toks darbo ribų nustatymas leidžia kryptingai analizuoti temą ir pateikti išsamias išvalgas.

Darbo uždaviniai:

- 1) Apibrėžti įrodymų sampratą bei reikšmę civiliniame procese.
- 2) Išanalizuoti įrodymų leistinumą sampratą Lietuvos teisinėje sistemoje ir nustatyti jos taikymo ir aiškinimo ypatumus.
- 3) Apibrėžti garso ir vaizdo įrašų kaip įrodymų sampratą bei nustatyti jų leistinumą ribas.
- 4) Išanalizuoti garso ir vaizdo įrašų leistinumą problematiką, nustatant pagrindinius iššūkius, susijusius su jų vertinimu civiliniame procese.

Objektas: Garso ir vaizdo įrašų kaip įrodymų leistinumą civiliniame procese, analizuojant jų teisinį reglamentavimą, teisės doktriną bei su tuo susijusias problemas LAT praktikoje.

Tyrimo metodai: Magistro darbe buvo naudojamas lingvistinis teisės aiškinimo metodas, siekiant išanalizuoti teisės normų ir sąvokų reikšmę. Taip pat buvo panaudotas sisteminis teisės aiškinimo metodas nurodant civilinio proceso kodekso teisės normų tarpusavio ryšį ir sąsają, kartu analizuojant teisės mokslo doktriną, teisinius principus bei teismų praktiką. Istorinis metodas buvo pasitelktas analizuojant įrodymų ir įrodinėjimo prigimtį ir istorinę raidą taip pat analizuojant socialinius, politinius veiksnius, lėmusius tam tikrų teisės normų atsiradimą. Įstatymų leidėjo ketinimų metodas buvo panaudotas analizuojant Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso projekto aiškinamąjį raštą. Teleologinis metodas padėjo atskleisti objektyvius įstatymų leidėjo tikslus priimant tam tikras teises normas. Galiausiai, pasitelktas ir precedentinis teisės aiškinimo metodas, taikant ir analizuojant užsienio valstybių praktiką bei mokslinę doktriną.

Darbo originalumas: Autorės žiniomis, per pastaruosius penkerius metus nebuvo parengtas ir apgintas magistro darbas šia tema. Šio tyrimo originalumas atsiskleidžia, taip pat analizuojant ir dirbtinio intelekto įrankių, tokių kaip giluminės klastotės (angl. *deepfake*), naudojimą įrodymams redaguoti ir su tuo susijusias problemas. Kiek žinoma autorei, Lietuvos teisės mokslininkai šio klausimo įrodymų leistinumą kontekste išsamiai dar nėra nagrinėję.

Be to, darbe tiriama teisėjų šališkumo problema, kylanti pasirengimo bylos nagrinėjimui stadijoje, kai vertinami įrodymai bei keliamas klausimas, ar teisėjai, siekdami nustatyti materialiąją tiesą, nėra linkę priimti neleistinų įrodymų. Nors įrodymų leistinumą problematika, teisėjo diskrecija sprendžiant dėl įrodymų priėmimo ir balansavimo testo taikymas buvo nagrinėti Lietuvos teisės mokslininkų dr. Jurgio Bartkaus ir prof. habil. dr. Vytauto Nekrošiaus moksliniuose darbuose, tačiau šiame darbe analizuojamas ne tik sprendimo priėmimo procesas dėl įrodymo leistinumą, bet ir šališkumo rizika, vertinant šalių pateiktą informaciją, o vėliau ir įrodymų vertinimo etape. Tai kelia klausimą dėl teismų praktikos vienodumo ir nuoseklumo šioje srityje.

Svarbiausi šaltiniai: Svarbiausiais šaltiniais šio darbo kontekste laikytini Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodeksas, Konstitucija bei Konstitucinio Teismo doktrina, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų praktika, dr. J. Bartkaus teisės mokslo doktrina apie įrodymų leistinumą sampratą, reikšmę bei garso įrašų leistinumą civiliniame procese ir prof. habil. dr. V. Nekrošiaus teisės mokslo doktrina dėl įrodymų teisėtumo kaip jų leistinumą sąlygos ir įrodinėjimo standarto paieškų Lietuvos civiliniame procese. Svarbiu šaltiniu laikomos Europos Žmogaus Teisių Teismo bylos. Taip pat užsienio mokslininkų teisės mokslo doktrina, padėjusi atskleisti dirbtinio intelekto įrankių naudojimo civiliniame procese problemas bei užsienio šalių teismų praktiką nagrinėjamais klausimais.

1. Įrodymų samprata

1.1. Įrodymų ir įrodinėjimo samprata ir reikšmė

Trumpiausias kelias į kontinentinės Europos teisės suvokimą yra romėnų teisės pažinimas (Tamm, 1997, p. 3), o norint suvokti įrodymų ir įrodinėjimo prigimtį, būtina analizuoti jų genezę romėnų teisėje (Kosaitė-Čypienė, 2008, p. 103). Romėnų teisės sistema išsiskiria tuo jog peraugo ne tik ją sukūrusią valstybę, bet paliko savo pėdsakus ir šiandieniniame pasaulyje. Jau 12 lentelių įstatymuose buvo galima rasti dabar gerai žinomą įrodinėjimo taisyklę: *Com peroranto ambo praesentes* (lai kiekviena gina savo poziciją, kai abu [yra] atvykę) (Vėlyvis, S., Jonaitis, M., 2007). Ankstyvuojų ir klasikiniu laikotarpiu civilinis procesas buvo grindžiamas rungimosi principu, tad buvo taikoma tokia pat rungimosi taisyklė kokia yra žinoma dabar – įrodinėja tas, kas teigia¹ (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002).

Romėnų teisės principai padėjo pagrindą kontinentinės teisės tradicijai, kuri formavo šiuolaikinę Lietuvos ir kitų šios teisės sistemos valstybių teisę. 1990 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, iškilo poreikis naujai reglamentuoti civilinio proceso teisinius santykius. Nuo 2003 m. sausio 1 d., įsigaliojo naujasis Civilinio proceso kodeksas, (toliau – CPK), pakeitęs dar 1964 m. priimtą CPK (Kerikmae, 2017, p. 366). Naujasis civilinio proceso kodeksas buvo paremtas socialinio civilinio proceso modeliu, būdingu daugeliui Europos valstybių, o labiausiai atspindinčiu Austrijos civilinio proceso teisėje. CPK suformavo įrodinėjimo tikslą, įvedė oficialaus rašytinio įrodymo sąvoką ir įtvirtino šalių pareigą prisiekti apie duodamų paaiškinimų teisingumą. Taip pat, kodeksas numatė, kad byloje negalima reikalauti objektyvios tiesos nustatymo. Nurodyta, kad teismas turi spręsti bylą tik toje apimtyje, kiek to reikalauja šalys ir negali išeiti už jų apibrėžtų ribų. Teismas negali savo iniciatyva rinkti įrodymų, jeigu abi šalys tam prieštarauja ir pan. Įrodinėjimo tikslu tapo visiškas arba beveik visiškas teismo įsitikinimas bylos aplinkybių buvimu ar nebuvimu (Civilinio proceso kodekso projekto aiškinamasis raštas, 2001).

Šiuolaikiniame Lietuvos civiliniame procese, įrodinėjimo tikslas yra teisingas ginčo išsprendimas, o teisingumo sąvoka neatsiejamai susijusi su tiesos sąvoka (Mikelėnas *et al.*,

¹ Romėnų teisėje ši taisyklė skambėjo kiek kitaip – *Ei incumbit probatio qui dicit, non qui negat*, kas reiškia, kad įrodinėja tas, kas teigia, ne tas kas neigia. Tačiau, kaip E. Kosaitė-Čypienė, remdamasi V. M. Chvostovo įsitikinimu, pabrėžia – tokia formuluoatė nereiškia, kad teigiantysis turi įrodyti tik teigiamus faktus, o neigiamų ne, nes jei ieškovui norint pagrįsti ieškinį reikia įrodyti, kad tam tikras įvykis neegzistavo, jis turi įrodyti šį neigiamą faktą, tačiau negali reikalauti iš atsakovo įrodyti, jog tas faktas neegzistuoja.

2020, p. 384). Kaip jau minėta, socialinis civilinio proceso tikslas atmetė objektyvios tiesos paieškas ir įtvirtino materialiosios tiesos radimo tikslą. Tačiau doktrinoje vis dar vyrauja skirtingos nuomonės kokią tiesą civiliniame procese reikia nustatyti – materialiąją, objektyviają (absoliučią) ar santykinę (formaliąją) tiesą (Laužikas *et al.*, 2003, p. 419).

Objektyviosios tiesos teorija vyravo dar tarybinėje civilinio proceso teisėje, pagal kurią tiesą turėjo įrodinėti ne tik šalys, bet ir pats teismas, imdamasis aktyvių veiksmų tiesos byloje nustatymui (Laužikas *et al.*, 2003, p. 419). Nors šiuo metu vienas iš šiuolaikinio civilinio proceso įrodinėjimo tikslų yra tiesos nustatymas, tačiau šio tikslo siekimas negali paneigti šalių galimybės apginti savo argumentus ir neturėtų būti pretekstas iškelti valstybės kaip "visagaliao proceso viešpats" (Nekrošius, 2002). Dabartiniame Lietuvos civiliniame procese objektyvios tiesos paieškos pažeistų koncentruotumo principą, nes ne tik būtų nepagrįstai užvilktas įrodinėjimo procesas, bet ir nesuteiktų jokios garantijos, jog objektyvioji tiesa apskritai bus nustatyta. Nors didesnis teismo įsikišimas yra svarbus viešojo intereso byloje, tačiau tikrai ne visos civilinės bylos reikalauja tokio teismo įsikišimo. Civiliniuose santykiuose vyrauja privatiniai interesai, o taikant objektyvios tiesos nustatymo kriterijų, būtų prarandama galimybė šalims taikiai išspręsti ginčą (pavyzdžiui, sudarant taikos sutartį) (Laužikas *et al.*, 2003, p. 420).

Formalioji tiesa suprantama kaip tai, kas labiau tikėtina iš byloje pateiktos medžiagos. Kadangi teismas į įrodinėjimo procesą kišasi minimaliai, jo išvados gali būti grindžiamos tik šalių pateiktais įrodymais (Nekrošius, 2002, p. 36). Ši tiesos samprata labiau yra paplitusi bendrosios teisės tradicijos valstybių proceso teisėje ir yra siejama su liberaliuoju civilinio proceso modeliu (Bartkus, 2024, p. 12). Mokslinėje doktrinoje formaliosios tiesos standartas apibūdinamas kaip matematinė formulė – jeigu ieškovas, pateikęs savo įrodymus, sugeba įtikinti teismą 51 proc. prieš 49 proc. esant aplinkybėms, kurios sudaro ieškinio pagrindą, ieškinio pagrindas pripažintinas įrodytu (Mikelėnas, 2005, p. 10 cituota Nekrošius, , 2006, p. 14). Tai atitinka didesnės tikimybės standartą, kuris buvo įtvirtintas ir 2004 m. LAT senato nutarime, nurodančiame, kad teismas turi remtis įrodymų vertinimo kriterijumi „labiau tikėtina, nei netikėtina“. Vis tik, ne veltui mokslinėje doktrinoje sutinkama skeptiškų vertinimų šiuo aspektu – žmonių gyvenimai, jų likimai ir problemos negali būti sprendžiami remiantis vien „daugiau – mažiau“ principu. Socialinio civilinio proceso teorijoje pripažįstama, kad tokio laipsnio tikėtinumai negali būti laikomas pakankamu tam, kad teismas pripažintų aplinkybę įrodytą (Nekrošius, 2006, p. 115).

Lietuvoje yra įtvirtintas materialiosios tiesos įrodinėjimo standartas, o objektyviosios ir formaliosios tiesos teorijos atmetamos kaip neatitinkančios Lietuvos civilinio proceso keliamų tikslų. Teismas, siekdamas nustatyti materialiąją tiesą, priešingai nei objektyviosios tiesos teorijoje, neturi absoliučios galios, bet ir priešingai nei formaliosios tiesos teorijoje, neprivalo apsiriboti vien šalių pateiktais įrodymais. Lietuvoje, vyraujant socialinio civilinio proceso modeliui, teismas taiko materialiosios tiesos nustatymo standartą. Kitaip materialiosios tiesos nustatymo standartas dar apibrėžiamas kaip pagrįsto įsitikinimo standartas, reikalaujantis tokio įsitikinimo faktinių bylos aplinkybių buvimu ar nebuvimu, kuris kiekvienam protingam ir gyvenimiškas aplinkybes suprantančiam žmogui nepaliktų esminių abejonių dėl bylai reikšmingos aplinkybės buvimu ar nebuvimo. Materialioji tiesa gali būti apibrėžiama kaip tiesos samprata, kai teismas yra visiškai arba beveik visiškai įsitikinęs byloje priimamo sprendimo teisingumu (Bartkus, 2024, p. 13). O būtent įrodymų pagalba teismas gali įsitikinti faktinių aplinkybių egzistavimu ir priimti pagrįstą sprendimą.

Įrodymais Lietuvos civiliniame procese yra laikoma įstatymo nustatyta tvarka surinkta, iširta ir įvertinta informacija, galinti patvirtinti reikšmingus bylai faktus (Laužikas *et al.*, 2003, p. 458). Kilus ginčui tarp šalių, kiekviena šalis turi teisę kreiptis į teismą (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002), o teismas šį ginčą nagrinėja. Siekiant teisingai išspręsti bylą, visų pirma, teismui reikia suvokti, ar iš tiesų tarp šalių susiklostė materialieji teisiniai santykiai, nustatyti šių santykių rūšį, kad būtų galima tinkamai pritaikyti materialiosios teisės normą, o galiausiai reikia išsiaiškinti, ar tikrai vienos iš šalių interesai buvo pažeisti ir ar tai padarė ieškovo nurodytas atsakovas (Laužikas *et al.*, 2003, p. 405). Įrodinėjimo proceso dalykas yra ne teiginiai, o gyvenimo aplinkybės – juridiniai faktai (veiksmai ar įvykiai), o juos esant ar nesant galima patikrinti empiriškai. Vadinas, tiriant bylos aplinkybes, dažniausiai reikia atsakyti ne į klausimą teisinga ar neteisinga, o į klausimą buvo ar nebuvo (Mikelėnienė, 1999, p. 14).

Vis dėlto teismas sprendžia bylą, kurioje pats nedalyvavo, todėl jo vertinimas priklauso nuo šalių pateiktų argumentų ir įrodymų. Šalys, apibūdindamos situaciją, gali ją interpretuoti savo naudai, siekdamos palankaus sprendimo. Tad, bet koks ginčas teisme (ypač kai kalbama apie bylos aplinkybių nustatymą ir vertinimą) yra ginčas dėl to, kieno istorija yra teisingesnė. Kiekviena šalis teisme remiasi turimais įrodymais, kad sukurtų įtikinamą istoriją ir priverstų teismą bei kitas šalis patikėti, jog ši istorija tikra ir pagrįsta (Kuhn *et al.*, 1994, p. 289–296 cituota Gumbis, 2018). Tam, kad teismas pripažintų, jog faktas egzistuoja arba neegzistuoja, jo

buvimas arba nebuvimas turi būti patvirtintas laikantis įrodinėjimo taisyklių pagrįstais įrodymais (Mikelėnas, 2020, p. 380). O kaip jau minėta, teismas, tarp šalių susiklosčiusias ir į bylos įrodinėjimo dalyką patenkančias faktines aplinkybes, gali konstatuoti tik pasiekęs tam tikrą įsitikinimo laipsnį, todėl įrodinėjimo tikslas, yra teismo įsitikinimas, pagrįstas byloje esančių įrodymų tyrimu ir vertinimu, kad tam tikros aplinkybės, susijusios su ginčo dalyku, egzistuoja arba neegzistuoja (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002).

Bylos faktiniai duomenys yra nustatomi tokiomis priemonėmis kaip šalių ir trečiųjų asmenų (tiesiogiai ar per atstovus) teikiami paaiškinimai, liudytojų parodymai, rašytiniai įrodymai, daiktiniai įrodymai, apžiūrų protokolai, ekspertų išvados, nuotraukos, vaizdo ir garso įrašai, padaryti nepažeidžiant įstatymų, ir kitos įrodinėjimo priemonės (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002). Nors tiek ieškovas, grindžiantis savo reikalavimą, tiek atsakovas, neigiantis ieškovo teiginius, tiek tretieji asmenys, turi teisę nurodyti aplinkybes, kurios jų požiūriu yra svarbios, tačiau ne visa teismui pateikta informacija galiausiai tampa įrodymu.

Įrodymai ir įrodinėjimo procesas neabejotinai yra esminė civilinio proceso dalis. Įrodymai padeda atskleisti bylos esmę ir sudaro teisinio vertinimo pagrindą, tačiau ne visa byloje pateikta informacija galiausiai tampa įrodymais, kuriais teismas remiasi priimdamas sprendimą. Šiame etape ypatingai svarbus vaidmuo atitenka teisėjui, kuris vertina, ar informacija gali tapti įrodymu. Tinkamas įrodymų vertinimo taisyklių įgyvendinimas yra būtinas, siekiant užtikrinti tinkamą civilinio proceso principų ir tikslų įgyvendinimą. Būtent įrodymais remdamasis teismas gali išsamiai suvokti tarp šalių kilusią situaciją ir nešališkai bei teisingai ją išnagrinėti, todėl galima drąsiai teigti, kad įrodinėjimas – tai svarbiausia civilinio proceso dalis (Mikelėnas, 2020, p. 378).

1.2. Įrodymų požymiai ir įrodymų leistinumas

Siekiant tinkamai suvokti įrodymų sampratą svarbu analizuoti įrodymų požymius. Tam, kad faktiniai duomenys būtų laikomi įrodymais, jie turi atitikti visus įrodymų požymius, o nesant bent vieno iš jų, šie duomenys nebus laikomi įrodymais (Laužikas *et al.*, 2003, p. 458). Pirmasis požymis yra atskleidžiamas CPK 177 str., nurodant, kad įrodymai, tai tam tikri faktiniai duomenys, informacija ar žinios apie faktus, sudarančius įrodinėjimo dalyką (Mikelėnas, 2020, p. 391), o įrodinėjimo dalykas yra tai, ką byloje yra svarbu nustatyti arba tai, ką byloje reikia įrodyti, t.y. visuma faktinių aplinkybių, būtinų siekiant tinkamai ir pagrįstai išspręsti civilinę bylą (Laužikas *et al.*, 2003, p. 432).

Antruoju įrodymų požymiu yra laikomas įrodymų turinys, t.y. informacijos ryšys su byla, su faktais, sudarančiais įrodinėjimo dalyką (Laužikas *et al.*, 2003, p. 451). Šis požymis apibrėžtas CPK 180 str. nurodant, kad teismas nagrinėjimui priima tik tuos įrodymus, kurie patvirtina arba paneigia turinčias reikšmės bylai aplinkybes, o taip pat ir CPK 159 str. 1 d. įtvirtina teismo posėdžio pirmininko pareigą šalinti iš nagrinėjimo teisme viską, kas nesusiję su nagrinėjama byla. Kitaip šis požymis dar yra vadinamas įrodymų sąsajumu. Įrodymų sąsajumas užtikrina, kad byloje nebūtų pateikta nereikalingos ar nuo įrodinėjimo dalyko per daug nutolusios medžiagos. Tuo pačiu yra užtikrinamas proceso koncentruotumo, ekonomiškumo ir operatyvumo principų įgyvendinimas. Teisėjas savo prerogatyva įvertina ar įrodymas yra pakankamai susijęs su byla, o jei ne – įrodymą priimti atsisako. Įrodymų sąsajumo taisyklė reiškia, kad įrodymais konkrečioje civilinėje byloje yra ne bet kokia informacija, o tik informacija apie aplinkybes, kurios sudaro įrodinėjimo dalyką (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 2 d. nutartis civilinėje byloje).

Trečiasis įrodymų požymis – tai reikalavimas, kad tik įstatymo nustatyta procesine tvarka gauta, pateikta, surinkta, ištirta ir įvertinta informacija būtų laikoma įrodymu (Laužikas *et al.*, 2003, p. 452). Pavyzdžiui, įrodymų nebus galima laikyti informacijos, kuri gauta iš liudytojo, pažeidžiant liudytojų parodymų gavimo tvarką. Eksperto išvada nebus laikoma įrodymu, kai pažeista ekspertizės skyrimo ir atlikimo tvarka, įrodymu nebus laikomi ir suklastoti dokumentai (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002) ir t.t. Pareigą užtikrinti, kad byloje pateikti įrodymai būtų surinkti laikantis procesinės tvarkos, turi teismas. Teisės mokslo doktrinoje nurodoma, kad ši taisyklė apima tiek atvejus, kai įrodinėjimo proceso metu nesilaikoma proceso normų, tiek atvejus, susijusius su neteisėtai surinktų duomenų leistinumu civiliniame procese (Bartkus, 2021, p. 108).

Ketvirtasis įrodymų požymis, kuris šiame darbe bus aptariamas plačiau nei pastarieji, yra įrodinėjimo priemonių leistinumas. Šis požymis Lietuvos teisinėje sistemoje nėra naujovė. Jau 1964 m., civilinio proceso kodekse galima rasti įrodinėjimo priemonių leistinumą apibrėžimą – bylos aplinkybės, kurios pagal įstatymą turi būti patvirtinamos tam tikromis įrodinėjimo priemonėmis, negali būti patvirtinamos jokiais kitomis įrodinėjimo priemonėmis (Civilinio proceso kodeksas, 1964). Tokia samprata vyrauja tiek tuometinėje mokslinėje doktrinoje (Mikelėnas, 1997, p. 306), tiek konstitucinėje doktrinoje (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas). Mokslinėje doktrinoje (Mikelėnas, 1997, p. 306–310) išskirti trys įrodymų leistinumą apibrėžiantys aspektai: 1) įrodinėti galima tik įstatyme nurodytomis įrodinėjimo priemonėmis (1964 m. CPK 57 str. 3 ir 4 d.), 2) bylos aplinkybės,

kurios pagal įstatymą turi būti patvirtinamos tam tikromis įrodinėjimo priemonėmis, negali būti patvirtinamos jokiais kitomis įrodinėjimo priemonėmis (draudimas remtis tam tikromis įrodinėjimo priemonėmis) (Civilinio proceso kodeksas, 1964 m.), 3) tam tikroms aplinkybėms nustatyti galimos tik tam tikros įrodinėjimo priemonės (įrodinėjimas remiantis būtiniais įrodymais) (Bartkus, 2022, p. 54).

LAT praktikoje leistinumą samprata buvo interpretuojama kiek plačiau – priešingai nei doktrinoje, teismų praktikoje pažymima, kad įrodymai turi būti ne tik surinkti, pateikti, ištirti ir įvertinti vadovaujantis procesinėmis normomis, bet ir laikantis bendrai įstatymų nustatytos tvarkos (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimas, 2004). Be to, nors tiek LAT praktika, tiek doktrina (Driukas, Valančius, 2006, p. 612) sutarė, jog įrodymų leistinumą pirmiausia siejamas su jų procesine forma, LAT papildomai pabrėžė, kad šis kriterijus apima ir tam tikrus turinio apribojimus (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimas, 2004). Laikui bėgant, įrodymų leistinumą samprata keitėsi, o taikomos taisyklės buvo išplėtos.

Pirmoji įrodymų leistinumą taisyklė nurodo, kad įrodymu gali būti laikoma tik iš įstatyme numatyto šaltinio ar įrodinėjimo priemonės gauta informacija (Laužikas *et al.*, 2003, p. 453). Vadinasi, šalys ir kiti byloje dalyvaujantys asmenys gali įrodinėti tik tokiomis priemonėmis, kurios yra nurodytos CPK 177 str. 2-3 d.: šalių ir trečiųjų asmenų (tiesiogiai ar per atstovus) paaiškinimais, liudytojų parodymais, rašytiniais įrodymais, daiktiniais įrodymais, apžiūrų protokolais, ekspertų išvadomis, nuotraukomis, vaizdo ir garso įrašais, padarytais nepažeidžiant įstatymų, ir kitomis įrodinėjimo priemonėmis. Svarbus pokytis įvyko 2011 m., kai buvo priimta nauja CPK 177 str. redakcija, kurioje nurodytas jau nebe baigtinis įrodinėjimo priemonių sąrašas, bet leidžiama įrodinėti ir „kitomis priemonėmis“. Vadinasi nebeaktualus tapo požymis, nurodantis, kad įrodinėjimas yra galimas tik įstatymo nustatytomis įrodinėjimo priemonėmis (kaip buvo nurodyta ankstesnėje mokslinėje doktrinoje). Dar iki atsirandant šiam pakeitimui, doktrinoje buvo diskutuotina apie tokio pokyčio svarbą atsižvelgiant į tai, kad tobulėjant technikai, ryšio priemonėms, ateityje atsiras naujų informacijos fiksavimo priemonių, kurios civiliniame procese galės būti naudojamos kaip įrodymai (Laužikas *et al.*, 2003, p. 454). Atitinkamai mokslinėje doktrinoje įrodymų leistinumą siejamas su įrodymų formos ribojimais ir apibūdinamas kaip viena iš įrodymų ypatybių, kuri apibūdina tai, kokia forma, tam tikrais atvejais – kokioje šaltinyje įtvirtinta informacija gali būti pripažįstama įrodymu (Nekrošius, *et al.*, 2020, p. 392).

Antroji įrodymų leistinumą taisyklė nurodo, kad bylos aplinkybės, kurios pagal įstatymus turi būti patvirtinamos tam tikromis įrodinėjimo priemonėmis, negali būti patvirtinamos jokiais kitomis įrodinėjimo priemonėmis (Laužikas *et al.*, 2003, p. 455). Ši taisyklė yra tiesiogiai įtvirtinta CPK 177 str. 3 d. Pavyzdžiui, CPK 197 str. 2 d. nurodo, kad oficialiuose rašytiniuose įrodymuose nurodytos aplinkybės yra laikomos visiškai įrodytomis iki jos bus paneigtos kitais byloje esančiais įrodymais, išskyrus liudytojų parodymus. Draudimas panaudoti liudytojų parodymus netaikomas, jeigu tai prieštarautų sąžiningumo, teisingumo ir protingumo principams.

Trečioji taisyklė nurodo įstatymuose įtvirtintą draudimą tam tikras aplinkybes įrodinėti tam tikromis įrodinėjimo priemonėmis. CPK 177 str. 4 d. nurodo, kad faktiniai duomenys, sudarantys valstybės ar tarnybos paslaptį, paprastai negali būti įrodymais civilinėje byloje, iki jie bus išslaptinti įstatymų nustatyta tvarka. Taip pat CPK 177 str. 5 d. nurodo, kad duomenys, gauti mediacijos metu, negali būti įrodymais civiliniame procese, išskyrus Lietuvos Respublikos mediacijos įstatyme nustatytus atvejus. Vienas iš geriau žinomų šios taisyklės praktinių pavyzdžių yra Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse (toliau – CK) 1.93 str. 2 d. numatyta nuostata, kad šalys, nesilaikiusios įstatymo reikalaujamos paprastos rašytinės sandorio formos, kilus ginčui dėl sandorio sudarymo, negali remtis liudytojų parodymais jam patvirtinti, išskyrus įstatymo numatytas išimtis. Tačiau panašių ribojimų įstatymas gali nustatyti ir daugiau (Mikelėnas *et al.*, 2020, p. 393). Pavyzdžiui negalima kaip liudytojo apklausti mediko, dvasininko, advokato ir t.t. dėl aplinkybių, kurias jie sužinojo profesiniame kontekste.

Žvelgiant į ateitį, galime tikėtis, kad atsiras ir ketvirtoji įrodymų leistinumą taisyklė. Naujas Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – ESTT) sprendimas² įvardijo taisyklę, pagal kurią galima netenkinti prašymo išreikalausti įrodymus dėl priežasčių, susijusių su asmens duomenų apsauga. ESTT konstatavo, kad nacionaliniai teismai, spręsdami dėl duomenų atskleidimo, privalo taikyti Bendrojo duomenų apsaugos reglamentą (toliau – BDAR), užtikrindami duomenų minimizavimo principą ir proporcingumo reikalavimus (ESTT 2023 m. kovo 2 d. sprendimas byloje Norra Stockholm Bygg). Duomenų apsaugos klausimai jau ne

² Europos Sąjungos Teisingumo Teisme (ESTT) nagrinėta byla kilo tarp „Norra Stockholm Bygg AB“ (Norra) ir „Per Nycander AB“ (Nycander) dėl atlygio už statybos darbus. Nycander suabejojo Norra pateiktais darbo valandų duomenimis ir siekė gauti darbuotojų darbo laiko registrą kaip įrodymą. Norra prieštaravo, teigdama, kad duomenų atskleidimas pažeistų Bendrąjį duomenų apsaugos reglamentą (BDAR), nes jie buvo surinkti mokesčių tikslais. Švedijos Aukščiausiasis Teismas kreipėsi į ESTT dėl išaiškinimo, ar nacionalinis teismas tampa duomenų valdytoju pagal BDAR ir ar BDAR taikytinas procesinėms taisyklėms dėl įrodymų rinkimo.

vieną dešimtmetį išlieka aktualūs, o jų svarba dar labiau išaugo įsigaliojus BDAR. Natūralu, kad technologijų pažanga lemia vis dažnesnį elektroninėse laikmenose esančių įrodymų naudojimą teismo procesuose. Dr. J. Bartkus, komentuodamas šį klausimą, pažymi, jog papildomos leistinumų sąlygos atsiradimas dažnu atveju pavers CPK įtvirtintą rašytinių įrodymų išreikalavimo institutą neefektyviu ir retai taikomu. Bylai reikšminga informacija dažnai yra susijusi su kitų asmenų duomenimis, kurie buvo surinkti ne teismo proceso tikslais. Dėl to tokia informacija kai kuriais atvejais gali būti pripažinta neleistina civiliniame procese. Tokio teisinio reguliavimo pasekmės gali būti reikšmingos: įrodinėjimo našta turinti šalis bus priversta remtis mažiau patikimais, netiesioginiais įrodymais, o tam tikrais atvejais apskritai neteks galimybės pagrįsti savo reikalavimų. Tai gali lemti ne tik proceso šalių teisinio saugumo mažėjimą, bet ir viso civilinio proceso efektyvumo iššūkius, ypač bylose, kuriose asmens duomenys yra esminė įrodinėjimo dalis (Bartkus, 2023).

Šiuo metu doktrinoje įrodymų leistinumų sampratos klausimas vis dar gajus. Nauja įrodinėjimo priemonių leistinumų doktrina teigia, kad šiuo metu žinoma įrodymų leistinumų samprata pakankamai neatskleidžia šio instituto paskirties. Dr. J. Bartkus, analizuodamas įrodymų leistinumų reikšmę, išskyrė tam tikrus įrodymų leistinumų tikslus, siekdamas pabrėžti šio instituto paskirtį ir svarbą Lietuvos civiliniame procese (J. Bartkus, 2021, p. 107). Teisės mokslininkas nurodė, kad įrodymų leistinumai: 1) užtikrina įrodinėjimo kokybę, 2) leidžia įgyvendinti operatyvų ir ekonomišką civilinių bylų nagrinėjimą, 3) užtikrina sąžiningą ir teisingą procesą, 4) iškelia tikslą – moralinis teismo sprendimo teisėtumas, t.y. įrodymų leistinumų nepaisymas būtų laikomas moraliai neteisingu, o tai darytų įtaką teismų sprendimų autoritetui, 5) tai įstatymų leidėjo išskiriamų teisinių vertybių apsauga. J. Bartkaus teigimu šie tikslai yra būdingi ir Lietuvos civiliniam procesui, todėl atitinkamai įrodymų leistinumai turėtų būti suprantas ne tik kaip vienas iš įrodymų požymių, bet ir kaip „teisės institutas, kuris pasižymi Lietuvos civiliniam procesui esminę reikšmę turinčiais tikslais“ (Bartkus, 2021, p. 108). Dr. J. Bartkus, analizuodamas įrodymų leistinumą pateikė pasiūlymus: 1) įrodymų leistinumų sampratos nesieti vien įrodymų procesine forma, 2) įrodinėjimo priemonių leistinumą pripažinti savarankišku įrodymų leistinumų aspektu, tačiau, svarbiausias pasiūlymas yra 3) įrodymų teisėtumą laikyti atskiru įrodymų leistinumų aspektu (Bartkus, 2022, p. 59). Doktrinoje išsakyta pozicija yra pritariama, nes, kaip bus analizuojama, teisėtas įrodymų surinkimas ir pateikimas teisme yra ypatingai svarbus vertinant jų leistinumą. Tai ypač svarbu vertinant garso ir vaizdo įrašus kaip įrodymus, kadangi, kaip toliau darbe bus analizuojama, būtent šių įrašų padarymas neretai kelia teisėtumo problemą.

Įrodymų leistinumą samprata ir neteisėtai gautų įrodymų leistinumą problema šiuo metu yra itin gajė ir užsienio teisės doktrinoje. Tai lemia kelios esminės priežastys: visų pirma, daugumos pasaulio civilinio proceso teisės aktai pasižymi normatyvine tyla. Antra, vis dažniau ir plačiau diskusijos epicentru tampa žmogaus teisių apsaugos iššūkiai. Trečia, įvairių jurisprudencijų aukščiausių teismų sprendimai vis griežčiau formuluoja reikalavimus teismams, net kai kalbama apie asmenų teisių apsaugą iš privatinės teisės srities. Nors anksčiau laisvesnis požiūris į įrodymų leistinumą buvo laikomas būtinu įrodinėjimo lankstumo civiliniame procese užtikrinimo elementu, vis tik šiuo metu vis dažniau akcentuojamos ne reguliavimo keliamos rizikos (Kamilovska, Micevska, 2023, p. 40). Šią kryptį aiškiai patvirtina ELI-UNIDROIT Modelinių Europos civilinio proceso taisyklių (MERCp) 90 taisyklė, nurodanti, kad neteisėtai surinkti įrodymai neturėtų būti leidžiami, išskyrus atvejus, kai tai vienintelis būdas išsiaiškinti bylos aplinkybes.

Leistinumą skirtumai matomi įvairiose valstybėse. Pavyzdžiui, Kroatija ir Graikija yra šalys, kurios konstituciniu lygmeniu draudžia naudoti neteisėtai gautus įrodymus. Kroatijos konstitucijoje yra įtvirtintas bendrasis neleistinumą principas, pagal kurį neteisėtai gauti įrodymai negali būti priimami teismo procesuose. Be to, Kroatijos Aukščiausiasis Teismas yra suformavęs praktiką, pagal kurią be šalių sutikimo ar žinios padarytas įrašas – pavyzdžiui, telefoninio pokalbio įrašas – yra neleistinas civiliniame procese (Kroatijos Respublikos Aukščiausiasis Teismas: Rev-x 35/09-2, 2009 m. kovo 18 d, cituota Aras Kramar, 2015). Kroatijos Civilinio proceso kodekse nustatyta, kad teismo sprendimai negali būti grindžiami neteisėtai gautais įrodymais (Kroatijos Civilinio proceso kodekso pakeitimų įstatymas, Nr. 80/22, 32 straipsnis cituota Kamilovska, Micevska, 2023, p. 44). Graikijos konstitucijoje (Constitution of Greece, 18 April 2001) yra numatyta teisė į privatumą apsaugos taisyklė, kuri draudžia naudoti įrodymus, gautus pažeidžiant būsto neliečiamumą, privatų ir šeimos gyvenimą, asmens duomenis bei susirašinėjimo slaptumą. Nors ši taisyklė teoriškai yra beveik absoliuti ir griežtai taikoma tiek baudžiamosiose, tiek civilinėse bylose, išimtiniais atvejais teismas gali priimti neteisėtai gautus įrodymus, jei kyla pavojus aukštesnės konstitucinės vertybės apsaugai, pavyzdžiui, žmogaus gyvybei ar orumui (Katifortis, 2015). Prancūzija taip pat pasižymi kiek nenuosekliu reglamentavimu šioje srityje. Jurisprudencijoje yra suformuota bendra įrodymų neleistinumą praktika, grindžiama principu *loyauté de la preuve* – įrodymų sąžiningumu (Oudin, 2015). Šis principas kyla iš Prancūzijos Civilinio proceso kodekso 9 str.³

³ Straipsnyje teigiama, kad kiekviena šalis privalo įrodyti faktus, kuriais grindžiamas jos reikalavimas, laikydamasi įstatymų.

ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK) 6 str. Pavyzdžiui, Prancūzijos civilinio proceso kodekso 259-1 straipsnyje nustatyta, kad sutuoktinis negali pateikti įrodymų, gautų smurtu ar apgaule skyrybų procese (Oudin, 2015). Vis dėlto tikslios „nesąžiningų įrodymų“ apibrėžties nebuvimas lemia skirtingą teismų praktiką. Švedijoje apskritai nėra aiškiai nustatytos teisinės taisyklės dėl neteisėtai gautų įrodymų, todėl leidžiamos visos įrodinėjimo priemonės, jei jos gali turėti įrodomąją vertę (Bylander, 2015, p. 32). Nors neteisėtais būdais gauti įrodymai iš esmės nėra draudžiami, jų įrodomoji vertė gali būti ribojama, atsižvelgiant į įrodymų vertinimą (Taking of evidence Sweden, 2023).

Įrodymų leistinumą samprata su laiku vis kito ir manytina, kad keisis ir toliau. Šiuo metu skiriami trys įrodymų leistinumą bruožai: 1) įrodymu gali būti laikoma tik iš įstatyme numatyto šaltinio ar įrodinėjimo priemonės gauta informacija, 2) bylos aplinkybės, kurios pagal įstatymus turi būti patvirtinamos tam tikromis įrodinėjimo priemonėmis, negali būti patvirtinamos jokiais kitomis įrodinėjimo priemonėmis, 3) draudimas tam tikras aplinkybes įrodinėti tam tikromis įrodinėjimo priemonėmis. Vis dėlto, naujoje mokslinėje doktrinoje vis daugiau dėmesio skiriama neteisėtai gautų įrodymų problematikai ir jų sąsajai su įrodymų leistinumą koncepcija, todėl tikėtina, kad įrodymų leistinumą koncepcija kės ir toliau. Ši įrodymų leistinumą samprata tampa reikšminga vertinant garso ir vaizdo įrašus kaip teisėtai gaunamus įrodymus, atsižvelgiant į dažnai kylančias šių įrodymų teisėtumo problemas.

2. Garso ir vaizdo įrašai kaip įrodymai

2.1. Garso ir vaizdo įrašų kaip įrodinėjimo priemonės samprata ir reikšmė

Šiuolaikiniame civiliniame procese garso ir vaizdo įrašai tampa vis dažnesne įrodinėjimo priemone, padedančia tiksliai atkurti faktines bylos aplinkybes. Sparčiai tobulėjančios technologijos nulemia tai, kad daugelis asmeninių ir komercinių santykių yra fiksuojami skaitmeniniu būdu – telefono skambučiais, stebėjimo kamerų įrašais, vaizdo konferencijomis ir pan. Garso ir vaizdo įrašų kaip įrodymų naudojimas byloje turi akivaizdžių privalumų – leidžia teismui susidaryti aiškesnę ginčo vaizdą, objektyviau vertinti situaciją ir iš esmės gali tapti pagrindiniu įrankiu, atvedančiu arčiau materialios tiesos nustatymo. Garso ir vaizdo įrašų kaip įrodymų naudojimas civiliniame procese palengvina įrodinėjimo procesą vien dėl žmogiškos prigimties. Vaizdinių elementų įtraukimas į teisinius dokumentus pagerina konteksto suvokimą, kartu sumažinant sudėtingų tekstų iššifravimo našta (Beyond words: the role of visuals ..., 2024).

Vaizdo ir garso įrašai ilgą laiką Lietuvoje nebuvo laikomi įrodinėjimo priemonėmis civiliniame procese ir tik 1994 m. tuometinis CPK buvo papildytas 54 str., kuris nurodė, kad įrodinėjimo priemonės civiliniame procese gali būti nuotraukos, kino juostos, nepažeidžiant įstatymų padaryti vaizdo ir garso įrašai (Mikelėnas, 1997, p. 454). Šiuo metu, priešingai nei kitos įrodinėjimo priemonės, garso ir vaizdo įrašai, civilinio proceso kodekse neturi savo skirsnio, o yra priskiriamos prie CPK XIII skyriaus VIII skirsnio „kiti įrodymai“. Ši įrodinėjimo priemonė įstatyme yra reglamentuota gana skurdžiai, jai skiriami tik du CPK straipsniai – CPK 177 str. ir 220 str. Įstatymas nurodo, kad nuotraukos, vaizdo ir garso įrašai, pateikti teismui kaip įrodymai turi būti ištiriami teismo posėdyje. Dalyvaujantys byloje asmenys, liudytojai ar ekspertai, kuriems parodyti ar paskelbti minėti įrodymai, gali duoti paaiškinimus, daryti pareiškimus, atkreipti teismo dėmesį į bet kurias pastebėtas ar išgirstas aplinkybes. Visa tai įrašoma į teismo posėdžio protokolą. Tačiau nuotraukų, vaizdo ar garso įrašų, kuriuose užfiksuotas privatus asmens gyvenimas, parodymas ar paskelbimas viešame teismo posėdyje leidžiamas tik to asmens sutikimu, o kitais atvejais – tik uždarame teismo posėdyje. CPK lingvistinė analizė leidžia teigti, kad garso ir vaizdo įrašo leistinumo kontekste laikoma, kad neteisėtai surinktas įrodymas (garso ar vaizdo įrašas) yra neleistinas įrodymas (Barkus, 2021, p. 40).

Šio darbo kontekste, apibrėžiant vaizdo ir garso įrašų kaip įrodymų sampratą, svarbu paminėti pastarųjų sąsają su elektroniniais įrodymais. Nors civilinio proceso kodeksas

tiesiogiai nereglamentuoja elektroninių įrodymų ypatumų, tačiau jų reikšmė civiliniame procese išlieka itin svarbi. Šiuo metu didelė dalis garso ir vaizdo įrašų yra fiksuojami išmaniaisiais įrenginiais, todėl atitinkamai šie duomenys teismui pateikiami skaitmenine forma per Lietuvos teismų elektroninių paslaugų portalą (LITEKO). Bendrąja prasme elektroniniais įrodymais gali būti pripažįstami tam tikri skaitmeniniai duomenys, kurie gali būti panaudoti siekiant patvirtinti ar paneigti faktus, turinčius teisinės reikšmės civilinės bylos nagrinėjimui, ir kurie apima įvairius skaitmeninius šaltinius, pavyzdžiui, elektroninius dokumentus, elektroninius laiškus, garso ir vaizdo įrašus, balso pašto pranešimus, SMS žinutes bei pranešimus iš pokalbių programėlių, pavyzdžiui, „WhatsApp“, „Messenger“ ir kt. (Teismų dabartis ir ateitis: elektroniniai ..., 2024).

Europos Sąjungos lygmeniu elektroninių garso ir vaizdo įrašų kaip įrodymų iššūkiai aptariami Europos Tarybos memorandume dėl elektroninių įrodymų civiliniame ir administraciniame procese (Electronic evidence in civil and administrative proceedings, 2019). Viena iš priežasčių, paskatinusių memorandumo atsiradimą, buvo Lietuvos teismų informacinė sistema (LITEKO), įdiegta 2004 m., kuri suteikė bylos proceso dalyviams galimybę teikti procesinius dokumentus bei stebėti bylos eigą elektroninėje erdvėje. Memorandume elektroniniai įrodymai (dar vadinami skaitmeniniais įrodymais) apibrėžiami plačiai – jais gali būti tekstiniai dokumentai, vaizdo įrašai, nuotraukos ar garso įrašai. Pirmasis memorandumo principas pabrėžia, kad nors ekspertų vaidmuo vertinant elektroninius įrodymus yra svarbus, galutinį sprendimą dėl jų įrodomosios vertės priima teismas. Antrasis principas nurodo, kad elektroniniai įrodymai neturėtų būti nei diskriminuojami, nei turėti pranašumo prieš kitų rūšių įrodymus. Trečiasis principas susijęs su šalių lygybės ir lygiateisiškumo užtikrinimu – elektroninių įrodymų naudojimas neturėtų sukelti nepalankių pasekmių proceso dalyviams. Pavyzdžiui, šaliai neturėtų būti atimta teisė ginčyti elektroninio įrodymo autentiškumą arba, jei teismas leidžia, pateikti elektroninius įrodymus tik atspausdintame formate. Papildomai, šalis turi turėti galimybę pateikti ir metaduomenis, įrodančius atspausdinto įrodymo patikimumą.

Vadinasi, garso ir vaizdo įrašai kaip įrodymai turėtų būti siejami ne tik su įstatyme pateikiama jų samprata, bet ir plačiau – atsižvelgiant į tai, kad garso ir vaizdo įrašai kaip įrodymai pateikiami skaitmenine forma, jie turėtų būti laikomi ir elektroniniais įrodymais.

2.2. Garso ir vaizdo įrašų leistinumas

CPK 177 str. 2 d. nurodo, kad faktiniai duomenys gali būti nustatyti garso ir vaizdo įrašuose, kurie buvo padaryti nepažeidžiant įstatymų, vadinasi garso ir vaizdo įrašų leistinumo konteksto

svarbiausias aspektas yra tai, kad įrodymas būtų gautas teisėtu būdu. Nors įrodymų teisėtumas siejamas su įrodymų bruožais, tačiau, kaip šiame darbe jau analizuota ir pritartina, nauja mokslo doktrina leidžia teigti, kad teisėtumas turėtų būti siejamas būtent su įrodymų leistinumu. Ne veltui teismui susidūrus su garso įrašo leistinumu klausimu, įstatymų leidėjas nustato vienintelį leistinumą kriterijų – šio įrašo padarymą nepažeidžiant įstatymų. Analizuojant teismų praktiką matoma, kad daugiausiai problemų kyla dėl žmogaus teisių pažeidimų, o tiksliau – Konstitucijos 22 ir 24 str. numatytų teisių, kurios užtikrina, kad žmogaus privatus gyvenimas ir būstas yra neliečiami, pažeidimų. Mokslinėje doktrinoje jau seniai pastebima, kad šalys, siekdamos įtikinti teismą, gali bandyti įvairiais neteisėtais būdais surinkti įrodymus – slapta klausomasi telefoninių pokalbių, slapta patenkama į asmens gyvenamąjį būstą, asmenį slapta filmuojant ar pan. (Mikelėnas, 1997, p. 454). Vis tik remiantis laisvu įrodymų vertinimo principu, teismo prerogatyva yra nustatyti, ar užfiksuota informacija yra leistinas įrodymas ar ne. Vertinant LAT praktiką, pastebima, kad teismas nėra linkęs tiksliai apibrėžti leistinumą ribas. Deja, iki šiol nei įstatymų leidėjas, nei teismų praktika nesuformavo aiškių neteisėtai surinktų įrodymų leistinumą civiliniame procese taisyklių (Bartkus, 2021, p. 110).

Jeigu civilinės bylos šalis ginčija kitos šalies pateiktą nuotrauką, garso ar vaizdo įrašų leistinumą motyvuodama tuo, kad jie yra padaryti pažeidžiant įstatymų ginamas asmens neturtines teises ir vertybes (neteisėtai įėjus į asmens gyvenamąsias ir kitokias patalpas, aptvertą privačią teritoriją, neteisėtai stebint asmenį, pažeidus asmens telefoninių pokalbių, susirašinėjimo ar kitos korespondencijos bei asmeninių užrašų konfidencialumą ir kitokiais neteisėtais veiksmais), – teismas, atsižvelgdamas į pirmiau paminėtas ir kitas įstatymų nuostatas, kiekvienu konkrečiu atveju turi tirti ginčijamus įrodymus, nuotrauką, garso bei vaizdo įrašų padarymo aplinkybes, ir vertinti, ar šios įrodinėjimo priemonės konkrečioje byloje gali būti pripažintos leistinomis. Šeimos, darbo, ypatingosios teisenos, bankroto ir restruktūrizavimo bei kitose bylose, kuriose pagal įstatymą teismas privalo aktyviai veikti *ex officio*, teismas pats savo iniciatyva tiria ir vertina, ar nuotraukos bei vaizdo ar garso įrašai, esantys byloje kaip įrodinėjimo priemonės, yra padaryti nepažeidžiant įstatymų (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimas, 2004). Asmeninis susirašinėjimas ir kitokie asmeninio susižinojimo duomenys, taip pat nuotraukos, vaizdo ar garso įrašai, kuriuose užfiksuotas privatus asmens gyvenimas, viešame teismo posėdyje gali būti paskelbti tik sutikus visiems asmenims, kurių teisė į privatų gyvenimą būtų pažeista, paskelbus šiuos duomenis

viešai. Priešingu atveju tokie duomenys, turintys reikšmės bylos išsprendimui, paskelbiami ir ištiriami uždarame teismo posėdyje (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002).

Apžvelgus LAT praktiką šiuo klausimu matyti, kad skirtingos faktinės situacijos lemia nevienodą teismo vertinimą. Pavyzdžiui teismas vienoje byloje vertindamas garso įrašo leistinumą nurodė, kad įrašas yra leistinas įrodymas, nes buvo padarytas viešoje vietoje, įrašė užfiksuotos objektyvios aplinkybės ir informacija, kurias įrašyta šalis teikė gera valia, o pačio garso įrašo tikslas buvo įrodyti reikšmingas bylai aplinkybes, nesiekiant pažeisti kito asmens privatumo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. lapkričio 20 d. nutartis civilinėje byloje). Kaip matoma, teismas nurodo, kad reikšmingų aplinkybių byloje nustatymas yra svarbesnė vertybė nei teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą. Tokia praktika paantrinama ir naujesnėje teismų praktikoje – garso įrašas byloje pripažintas leistinu įrodymu, nes byloje ieškovo (pirkėjo) tikslas įrašinėjant pokalbius telefonu buvo nukreiptas ne į pardavėjo asmens duomenų rinkimą, o išimtinai į sutarties sąlygų tinkamo vykdymo užtikrinimą, be to, tokiu būdu pirkėjas (ieškovas) siekė apginti savo teisėtus interesus, todėl teismas padarė išvadą, kad atsakovo teisių į asmens duomenų apsaugą apribojimas buvo pateisinamas. Šioje byloje kiek stipresnis teismo argumentas buvo tai, kad iš byloje pateikto pokalbio garso įrašo turinio matyti, kad šalys ginčijasi tik dėl to, kokios kokybės buvo produktas ir kokia atsakomybė tektų kuriai ginčo sutarties šaliai, jeigu paaiškėtų, kad parduotas produktas neatitiko pirkimo–pardavimo sutarties tikslų, t. y. iš byloje pateikto pokalbio garso įrašė esančios informacijos negalima detalai atskleisti asmens tapatybės tokiu būdu, kad tokia informacija galėtų būti priskiriama asmens duomenims (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. balandžio 25 d. nutartis civilinėje byloje). Tačiau, vėlgi, kaip matoma, teismo vertinimu, jei įrašas padeda atskleisti bylai reikšmingas aplinkybes tai net ir tam tikras asmens privatumo pažeidimas nesutrukdo pripažinti įrodymo leistinu. Šiuo atveju norint užtikrinti abiejų šalių teises, jei įrašas buvo daromas siekiant įrodyti įvykių aplinkybes, įrašo naudojimui byloje, teismas bent jau turėtų gauti abiejų šalių sutikimus.

Kitoks LAT požiūris atsispindi bylose, kuriose garso įrašas padarytas jau prasidėjus procesui. Tokiu atveju įrodymas yra laikomas neleistinu. Šis vertinimas, nors ir logiškas, atrodo prieštaringas prieš tai pateiktam vertinimui, nes abiem atvejais įrašinėjimo tikslas – įrodyti bylai svarbias aplinkybes. Kita vertus, įrašų darymas jau prasidėjus procesui neabejotinai kelia didesnę riziką, kad šalis rinkdama įrodymus sąmoningai sieks bet kokia kaina surinkti sau palankius įrodymus. Vienoje byloje (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. vasario 23 d. nutartis civilinėje byloje) teismas nurodė, kad garso įrašas yra neleistinas įrodymas, nes šis

įrašas buvo padarytas jau procesui prasidėjus, o taip pat įrašas buvo atliktas kitos šalies namuose. Toks įrodymų rinkimas buvo sulygintas su operatyvine veikla ir galiausiai nurodyta, kad nesant ekspertizės kyla abejonių, ar tikrai garso įrašas yra užfiksuotas atsakovo balsas. Ši byla neapsiėjo be kritikos doktrinoje, kurioje buvo nurodoma, kad garso įrašo padarymo prilyginimas operatyvinei veiklai kelia klausimą, ar garso įrašas, padarytas prasidėjus procesui, visada yra laikomas neleistinu, o jeigu ne, kaip turi būti elgiamasi, norint padaryti teisėtą garso įrašą (Nekrošius, 2005, p. 17). Vis tik vėlesnė teismų praktika vėl pakito – nors garso įrašas buvo padarytas jau prasidėjus civiliniam procesui ir atsakovų privačiose patalpose, tačiau LAT nurodė, kad teismas kiekvienu konkrečiu atveju tiria įrašo padarymo aplinkybes bei jų padarymo tikslus, o kadangi garso įrašas buvo padarytas viešojoje patalpoje (parduotuvėje), o diskusijoje dalyvavo ir tretieji asmenys, tai įrodymas laikytinas leistinu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje). Toks LAT praktikos nenuoseklumas atskleidžia esminę problemą – aiškių įrodymų leistinumo taisyklių stoka lemia nevienodą teismų praktiką bylose, kuriose kyla problema dėl asmens privataus gyvenimo pažeidimo vertinimo. Dėl to gali susidaryti įspūdis, kad teismas negerbia tokių pagrindinių žmogaus teisių kaip teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą, o tai kelia pagrįstų abejonių dėl teismo (ne)šališkumo ir objektyvaus faktinių aplinkybių vertinimo.

Šeimos bylose LAT praktika taip pat nėra vienoda. Vienoje byloje teismas nurodė, kad garso įrašas yra leistinas, nes atsakovė ir jos sūnus neneigė, kad šie įrašai buvo padaryti, atsakovei buvo suteikta galimybė pateikti paaiškinimus dėl garso įrašų, galiausiai pokalbiai vyko paprasta buitine kalba, o atsakovė nebuvo provokuojama pateikti ieškovui naudingų atsakymų, jai buvo užduodami konkretūs klausimai, susiję su šalių santykiais (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. liepos 2 d. nutartis civilinėje byloje). Kitoje byloje komentuodamas šeimos santykius teismas nurodė, kad bylos faktinės aplinkybės yra neatskiriamos nuo sutuoktinių privataus gyvenimo. Nagrinėjant šeimos privataus gyvenimo aplinkybes yra įtvirtina teismo posėdžių viešumo principo išimtis (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002), taip deklaruojant, kad teisė į privatumą nėra absoliuti. Tuo pačiu suteikiama galimybė proceso dalyviams įrodinėti reikalavimus, remiantis duomenimis apie privatą gyvenimą. LAT sutuoktinio padarytą įrašą pripažino leistinu, nes garso įrašas padarytas šalių gyvenamosiose patalpose ir įrašas padarytas atsakovui siekiant užfiksuoti netinkamą ieškovės elgesį šeimoje (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 6 d. nutartis civilinėje byloje). Vertinant LAT praktiką šeimos bylose, matoma, kad teismas šiose bylose paprastai laikosi griežtesnio požiūrio privatumo atžvilgiu, atsižvelgiant į tai, jog tokio

pobūdžio bylose dažnai nagrinėjami itin jautrūs, asmens privatumą liečiantys klausimai. Tačiau, deja, net ir šeimos bylose randamas vertinimas, kad privačioje patalpoje padarytas garso įrašas, kitai šaliai nežinant apie šio įrašo padarymą, nepažeidžia asmens privataus gyvenimo apsaugos. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 6 d. nutartyje, sprendžiant dėl slapta padaryto garso įrašo bendruose namuose, teismas rėmėsi EŽTK 6 str. bei Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) praktika, nurodanti, kad įrodymų leistinumo vertinimas yra nacionalinių teismų prerogatyva. Teismas taip pat nurodė, kad teisė į privatumą nėra absoliuti ir kad proceso dalyviai, įrodinėdami savo reikalavimus bei atsikirtimus, gali remtis atitinkamais duomenimis apie privatų žmogaus gyvenimą, o žmogaus teisė į privatumą gali būti apribota, jei žmogus padarė neteisėtus veiksmus. Tačiau tokie teismo motyvai dėl įrašo leistinumo paviršutiniški – nebuvo išsamiai paaiškinta, kodėl vienas iš sutuoktinių gali slapta įrašinėti kitą bendruose namuose. Toks sprendimas atrodo nepakankamai pagrįstas ir kelia abejonių dėl privatumo ribų interpretavimo – jis nubrėžia perteklines išimtis teisės į privatų gyvenimą apsaugai. Tokia pozicija gali lemti teisingumo principo pažeidimą ir sudaro prielaidas šališkumui. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2002 m. lapkričio 20 d. nutartyje nurodė, kad buitinių priemonių naudojimas, kai asmuo laisvai dalyvauja pokalbyje, nerodo ketinimo pažeisti privatumą. Tačiau toks požiūris kelia abejonių – net ir su paprastu, buityje prieinamu įrenginiu galima atlikti slaptą įrašymą kitam asmeniui apie tai nežinant, o tai savaime pažeidžia teisę į privatų gyvenimą. Privatumo pažeidimai neturėtų būti pateisinami tuo, kad įrašas padarytas buityje ar šeimos aplinkoje – kiekvienas asmuo, net ir artimų santykių kontekste, turi teisę į privatumą. Tą pripažįsta ir pats LAT kitoje byloje, kurioje pažymėjo, kad privatumo pažeidimu gali būti laikomas asmens filmavimas jo privačioje valdoje be jo sutikimo, taip pat vaizdo įrašo platinimas ar viešinimas be tokio sutikimo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje).

Vertinant asmens privatumo pažeidimo problematiką komercinių santykių srityje, teismas byloje vertindamas įrašo, padaryto tarp skolininko ir kreditoriaus, leistinumą nurodė: „Jeigu šalis siejo paskolos santykiai, o skolininkas skolą yra grąžinęs, tačiau šios aplinkybės kita šalis nepripažįsta, tai garso įrašo darymas to ginčo teisiškai reikšmingoms aplinkybėms teisingai nustatyti, kai pokalbyje dėl skolos grąžinimo dalyvauja abi sandorio šalys, teismų jurisprudencijoje nepripažįstamas neteisėtu įrodymu rinkimu, nes dviejų privačių asmenų civilinio ginčo aplinkybės nelaikytinos šių asmenų privataus gyvenimo aplinkybėmis“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. spalio 25 d. nutartis civilinėje byloje). Ši LAT praktika buvo paantrinta po beveik aštuonerių metų – 2018 m. birželio 13 d. nutartyje LAT

nurodė, kad teismų praktikoje garso įrašas pripažintas leistina įrodinėjimo priemone tuo atveju, kai šalis siejo paskolos santykiai, o garso įrašo darymas to ginčo teisiškai reikšmingoms aplinkybėms teisingai nustatyti, kai pokalbyje dėl skolos grąžinimo dalyvauja abi sandorio šalys, teismų jurisprudencijoje pripažįstamas teisėtu įrodymų rinkimu, nes dviejų privačių asmenų civilinio ginčo aplinkybės nelaikytinos šių asmenų privataus gyvenimo aplinkybėmis (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. spalio 25 d. nutarties civilinėje byloje). Šioje byloje teismas, nepateikdamas platesnio išaiškinimo, nustatė naują privataus gyvenimo ribą – privačių asmenų civilinio ginčo aplinkybės nėra laikytina asmenų privataus gyvenimo dalimi. Vis tik tokia teismo praktika dar kartą paantrina tikslų įrodymų leistinumą trūkumų problematiką. Kaip jau minėta, įrodymai surinkti prasidėjus procesui nėra laikomi leistinais pabrėžiant, kad tokiu būdu šalys gali siekti surinkti įrodymus „bet kokia kaina“ (pavyzdžiui užduodant menamus ar provokacinius klausimus ar pan.). Tačiau iš LAT vertinimo neaišku, kodėl, kai garso įrašas yra surenkamas jau prasidėjus procesui, kaip įrodymas yra neleistinas, grindžiant tuo jog įrašas padarytas jau prasidėjus procesui ir galimai daromas sąmoningai siekiant surinkti sau naudingus įrodymus. Vėl kyla prieštaravimų LAT praktikoje, nes abiem atvejais tiek prieš prasidedant procesui, tiek jam jau vykstant, įrašo padarymo tikslas iš esmės yra tas pats: užfiksuoti aplinkybes, kurios gali turėti teisinę reikšmę ginče. Negalima manyti, kad vien dėl to, jog įrašas buvo padarytas iki bylos iškėlimo, jis savaime nepažeidžia asmens teisės į privatų gyvenimą. Šalys gali iš anksto siekti apsisaugoti ir rinkti tokius duomenis, tačiau tai nekeičia pagrindinio principo – asmens privatus gyvenimas turi būti gerbiamas, nepriklausomai nuo to, kuriuo momentu įrašas buvo padarytas. Taip pat pabrėžtina, kad EŽTT byloje Niemetz prieš Vokietiją buvo nurodyta, kad neegzistuoja jokios principinės priežasties, kodėl privataus gyvenimo sąvoka turėtų būti taikoma tik asmeninei, o ne profesinei ar verslo veiklai, todėl klaidinga būtų teigti, kad visada komercinių santykių kontekste nurodyta informacija nepažeidžia asmens teisės į privatumą. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. spalio 25 d. nutarties civilinėje byloje sulaukė kritikos doktrinoje nurodant, kad LAT iš esmės vengė spręsti neteisėtai surinktų įrodymų leistinumą problemą, nes argumentas, kad įrašo darymas nelaikytinas privataus gyvenimo aplinkybių fiksavimu, mažų mažiausiai yra silpnokas (Nekrošius, 2021).

Menamų, arba provokacinių, klausimų uždavimo kontekste LAT praktika yra stabili. Pavyzdžiui byloje (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. lapkričio 2 d. nutartis civilinėje byloje) teismas vertino, kad slapta padarytas garso įrašas neleistinas, nes pokalbyje su atsakovais nedalyvavo kita ginčijamo sandorio šalis, kuri vėliau ginčijo pokalbyje išdėstytas

aplinkybes, taip pat ieškovė uždavinėjo menamus klausimus, siekdama sau palankių aplinkybių patvirtinimo, įrašė nėra aiškiai ir tiksliai nurodomos konkrečios bylai reikšmingos aplinkybės ir nepatvirtintas garso įrašo vientisumas ir autentiškumas. Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT) šiuo klausimu taip pat pasisako, nurodydamas, kad kai įrodymas gaunamas provokuojant asmenį, paprastai būna konstatuojami teisės į teisingą teismą pažeidimai. Vis tik šioje vietoje išskiriami realūs žmogaus kankinimai siekiant išgauti informaciją ir menamų klausimų uždavimas, siekiant gauti palankius atsakymus. Byloje Bykov prieš Rusiją (EŽTT 2009 m. kovo 10 d. sprendimas byloje Bykov prieš Rusiją) teismas, atsižvelgdamas į tai, kad pareiškėjas nepatyrė jokios prievartos slapta įrašinėjant pokalbį, kurio metu jis netiesiogiai prisipažino nurodęs nužudyti kolegą ir į tai, kad slapta įrašytas pareiškėjo pokalbis su žmogžudystės vykdytoju buvo tik vienas iš lemiamų įrodymų, nepripažino teisės į teisingą teismą pažeidimo (Štarienė, 2010, p. 293).

Taigi, nors kaip ir aptarta įrodymų leistinumas pasižymi trimis pagrindinėmis taisyklėmis, teismų praktika rodo, kad vienas svarbiausių leistinumo aspektų yra teisėtas įrodymų gavimas. Deja, LAT praktika šiuo klausimu nėra nuosekli, o įrodymų leistinumo aspektai dažnai būna nepakankamai pagrįsti, todėl šiuo metu yra būtina aiškesnė ir detalesnė įrodymų leistinumo reglamentacija. Taip pat matoma, kad skirtingų kategorijų bylose vyrauja skirtingas vertinimas ir požiūris į asmens privataus gyvenimo ribas. Šeimos kategorijų bylose vyrauja griežtesnis požiūris į asmens privatumą, o pavyzdžiui komerciniuose santykiuose laikoma, kad privataus gyvenimo apsauga nėra taikoma. Vis tik, toks teismų vertinimas nėra tinkamai grindžiamas teismų sprendimuose, o visa tai lemia aiškių įrodymų leistinumo taisyklių nebuvimas.

Šios problemos aktualumas ypatingai atsiskleidžia vaizdo ir garso įrašų kaip neteisėtai surinktų įrodymų kontekste. Nors teismų praktikoje dažniausiai yra nagrinėjamas asmens privataus gyvenimo neliečiamumo klausimas, tačiau neteisėtai gauti įrodymai kelia platesnių teisinių iššūkių. Be privatumo pažeidimų, čia taip pat iškyla suklastotų įrodymų problema, taip pat ir teismo šališkumo rizika. Įrodymų leistinumo reglamentavimo aiškumas ir vieninga teismų praktika yra būtini siekiant užtikrinti tiek civilinio proceso principų laikymąsi, tiek proceso dalyvių teisėtą interesų apsaugą.

3. Garso ir vaizdo įrašų kaip įrodymų civiliniame procese leistinumo problematika

3.1. Privataus gyvenimo neliečiamumas

Asmens privatumo koncepcija pasaulyje nėra naujas reiškinys. Bendrosios teisės sistemos mokslininkai Louis Dembitz Brandeis ir Samuel Dennis Warren dar 1890 m. pateikė teisės į privatumą apibrėžimą (Brandeis, Warren, 1890). Autoriai, remdamiesi JAV Aukščiausiojo Teismo teisėjo Thomas Cooley išsakytu mintimi dėl teisės būti paliktam vienam (angl. The right to be left alone), nurodė, kad asmens teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą siejasi su asmens teise į privatumą, apsauga nuo nepagrįsto kišimosi ir kontrole, kas ir kokiomis priemonėmis gali gauti prieigą prie jo asmeninės informacijos. Šios idėjos apraiškų galima rasti tiek Lietuvos mokslinėje doktrinoje (Bartkus, 2021, p. 43), tiek LAT praktikoje (pvz. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002-12-20 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1406/2002). Nors ši mokslininkų mintis sulaukė ir kritikos⁴ privataus gyvenimo apsaugos kontekste, ji vis tiek gana aiškiai atspindi pagrindinę privataus gyvenimo apsaugos idėją.

Pasibaigus antrajam pasauliniam karui, kuris sukėlė realių iššūkių teisiniam pozityvizmui⁵, vyko žmogaus teisių atgimimas, todėl atitinkamai keitėsi ir šios teisės suvokimas bendrosios teisės tradicijoje. Tai buvo suprantama kaip teisė pačiam kontroliuoti informaciją apie save bei priimti sprendimą, kokią informaciją galima perduoti kitiems asmenims (Westin, 1967), kaip jėgos forma, kuri suteikia galimybę kontroliuoti informaciją apie save (Nissenbaum, 1998). Žmogaus teisių vystymosi kontekste, Lietuvos mokslininkai privatumo koncepciją priskyrė prie antros (Jočienė, Čilinskas, 2005, p. 71) arba trečios kartos teisių (Meškauskaitė, 2015, p. 17), nors šis skirstymas nedaro lemiamos reikšmės šių teisių svarbos ir įtakos kontekste, vis tik tiksliau jas būtų priskirti prie antrosios kartos teisių, nes pastarosios įtvirtinimą galime surasti nacionaliniame įstatyme - CK ši teisė priskiriama prie ypatingų fizinių asmenų civilinių teisių (Civilinio kodekso antroji knyga, 2000).

⁴ A. W. Sparkes („The right to be let alone : a violation of privacy“) nurodo, kad Warrenas ir Brandeisas pavartojo frazę „teisė būti paliktam vienam“, tačiau yra manoma, kad ja iš tiesų neapibrėžė teisės į privatumą koncepcijos. Panašu, kad teisėjas Cooley panaudojęs šią frazę, tiesiog nurodė, kad teisė saugo asmenį nuo kitų asmenų daromos žalos ir per didelio valstybės įsikišimo. Jis frazę „teisė būti paliktam vienam“ laiko patogia šio principo santrauka (Sparkes, 1981, p. 63).

⁵ Teisinis pozityvizmas atsisakė pripažinti moralę kaip teisės turinio nustatymo kriterijų. Pavyzdžiui, jei konstitucijoje nebuvo įtvirtintos esminės žmogaus teisės, tai vis tiek buvo konstitucija – valstybės pagrindas. Tai lėmė, kad teisinio pozityvizmo idėjomis pasinaudojo diktatoriai ir tironai, kuriant teisės sistemą, kuri akivaizdžiai yra amorali ir neteisinga žmogaus teisių atžvilgiu. Antrasis pasaulinis karas parodė, kad teisės atskyrimas nuo moralės atveria kelią totalitarinių režimų susikūrimui. Po antrojo pasaulinio karo, iškilo dilema kaip teisti karo nusikaltėlius, kurie veikė pagal tuo metu galiojančią teisę, todėl teisinio pozityvizmo atstovams teko pripažinti, kad negalima „aklai“ remtis įstatymu, neatsižvelgiant į pamatines visuomenės vertybes.

Tiek Lietuvos, tiek užsienio šalių teisės mokslininkai išskiria keturis pagrindinius asmens teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą elementus, kurie yra autonomiški, bet kartu ir vienas su kitu susiję (Meškauskaitė, 2015, p. 15): 1) informacijos privatumas, kuris apima asmens duomenų apsaugą; 2) kūno neliečiamumas, kuris apima fizinę asmens apsaugą nuo bet kokių invazinių procedūrų; 3) komunikacijos privatumas, kuris apima asmens bendravimo su kitais asmenimis slaptumą, nepriklausomai nuo tokio bendravimo būdo ir turinio; 4) teritorinis privatumas, kuris yra susijęs su asmens būstu ir jo artimąja teritorija (pavyzdžiui, aptvertu kiemu ar gyvatvore apsodinta teritorija prie namo ir pan.) (Banisas, 2000, Kiškis *et al.*, 2006, p. 116 cituota Meškauskaitė, 2015, p. 15). Mokslinėje doktrinoje, vertinant, ar buvo būtina pažeisti asmens privataus gyvenimo neliečiamumą yra išskiriamas trijų pakopų vertinimo modelis. Visų pirma, laisvių ribojimas galimas tik tuo atveju, kai toks įsikišimas į asmens privatų gyvenimą yra nustatytas įstatyme, t.y. tam tikras asmens teisių ribojimas turi būti pagrįstas nacionaliniu įstatymu ir atitikti teisinės valstybės principą (turi būti nustatytas įstatymu, o ne žemesnės galios poįstatyminiu aktu) (Meškauskaitė, 2015, p. 205). Antra, būtina kelti klausimą, ar įsikišimas į asmens privatų gyvenimą galimas siekiant apsaugoti šias vertybes 1) valstybės saugumą; 2) viešosios tvarkos ar šalies ekonominės gerovės interesus; 3) užkertant kelią teisės pažeidimams ar nusikaltimams; 4) gyventojų sveikatą; 5) visuomenės ar atskirų jos narių dorovę; 6) kitų žmonių teises ir laisves (Meškauskaitė, 2015, p. 210). Trečia, keliamas klausimas, ar įsikišimas į asmens privatų gyvenimą yra būtinas demokratinėje visuomenėje (L. Meškauskaitė, 2015, p. 212). Komentuodamas demokratinės visuomenės aspektą, M. Lankauskas nurodo, kad „Iš sprendimų atskirose bylose galima spręsti apie tam tikrus demokratinės visuomenės bruožus, tokius kaip tolerancija, platus akiratis, teisės viršenybė, taip pat proporcingas balansas tarp individo teisių ir viešojo intereso“ (Lankauskas, 2007, p. 18). Vis tik, kaip doktrinoje pabrėžiama būtinumo aspektą reikėtų vertinti taikant proporcingumo principą ir kiekvienoje konkrečioje situacijoje įvertinti kuri vertybė yra svarbesnė ir turi būti apginta (Meškauskaitė, 2015, p. 213). Akivaizdu, kad tiesos siekis turi savo kainą, tačiau ar žmogaus teisių pažeidimas yra kaina, kurią teisėjai pasirengę priimti?

Tarptautiniai teisės aktai asmens teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą dažnai apibrėžia ganėtinai abstrakčiai. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (12 str.) nustato, kad niekas neturi patirti savavališko kišimosi į jo privatumą, šeimos gyvenimą, buitį ar susirašinėjimą taip pat kėsintis į jo garbę ir reputaciją. Be to, kiekvienas turi teisę į įstatymo apsaugą nuo tokio kišimosi arba kėsintis. EŽTK (8 str.) įtvirtina kiekvieno asmens teisę į asmeninio ir jo šeimos gyvenimo privatumą, būsto neliečiamybę bei susirašinėjimo slaptumą.

Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (17 str.) nurodo, kad niekas neturi patirti savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, jo būsto neliečiamybę, susirašinėjimo slaptumą, neteisėto kėsینimosi į jo garbę ir orumą. Kaip matyti, šie pagrindiniai tarptautiniai ir ES teisės aktai įtvirtina tik bendrą asmens privataus gyvenimo principą, tačiau nedetalizuoja, kokiais atvejais ši teisė laikoma pažeista.

EŽTT byloje Niemietz prieš Vokietiją (EŽTT 1992 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje Niemietz prieš Vokietiją) yra pažymėjęs, kad privataus gyvenimo sąvoka nėra griežtai apibrėžta ir jos ribos gali kisti priklausomai nuo konkrečios situacijos konteksto. Vis tik kitoje byloje EŽTT komentuodamas EŽTK 8 str. nurodė, kad šis straipsnis ne tik įpareigoja valstybę susilaikyti nuo aktyvaus kišimosi į asmenų privatų gyvenimą, bet ir turi veikti taip, kad būtų užtikrinta reali atskirų privačių asmenų pagarba kitų asmenų privačiam gyvenimui, vadinasi teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą turi būti ginama ne tik viešosios teisės, bet ir privatinės teisės reguliuojamų santykių srityje (EŽTT 2013 m. spalio 10 d. sprendimas byloje Delfi v Estija, peticijos Nr. 64569/09, patvirtintas Didžiosios kolegijos 2015 m. birželio 16 d. sprendimu). Asmens privataus gyvenimo apsaugos kontekste ši byla turi ypatingą reikšmę, nes nurodo, kad vis tik ne tik valstybė turi susilaikyti nuo kišimosi į privačių asmenų gyvenimą, bet tokią pačią pareigą turi ir privatūs asmenys tarpusavio santykiuose.

Nacionaliniu lygmeniu Lietuvoje žmogaus teisę į privatumą saugo Konstitucija. Konstitucijos 22 str. nurodo, kad žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas. Taip pat užtikrinama asmens susirašinėjimų, telefoninių pokalbių, telegrafo pranešimų ir kitokio susižinojimo neliečiamumas. Informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą. Be to, įstatymas ir teismas saugo asmenį nuo savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, taip pat nuo kėsинimosi į jo garbę ir orumą. Nors Konstitucijoje, kaip tarptautiniuose dokumentuose, pateikiamas gana abstraktus privataus gyvenimo apibrėžimas, oficiali konstitucinė doktrina jį išplečia ir detalizuoja. Pagal Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimą, teisė į privatų gyvenimą apima ne tik asmeninį, šeimos ir namų gyvenimą, bet ir asmens fizinę ir psichinę neliečiamybę, garbę, reputaciją, asmeninių faktų slaptumą, draudimą skelbti konfidencialią informaciją ir kt. Konstitucinis Teismas taip pat išaiškino, kad savavališkas ir neteisėtas kišimasis į privatų gyvenimą kartu reiškia ir kėsинamasi į žmogaus garbę bei orumą. Vėlesnė Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. doktrina dar labiau praplėtė privataus gyvenimo sampratą nurodydama, kad ji apima individo gyvenimo būdą, šeimyninę padėtį, gyvenamąją aplinką, santykius su kitais asmenimis, pažiūras, įsitikinimus, įpročius, fizinę bei psichinę

būklę, sveikatą, garbę, orumą ir kt. Be to, Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarime taip pat buvo išskirta ir intymaus gyvenimo apsauga – tam tikros privataus gyvenimo sritys, kaip intymus gyvenimas negali būti atskleistos be asmens sutikimo, išskyrus atvejus, kai tai būtina siekiant išaiškinti nusikaltimą. Galiausiai, Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 19 d. nutarime išskirta, kad žmogaus orumo apsauga yra neatsiejama nuo jo privataus gyvenimo apsaugos.

Nors teisė į privatų gyvenimą yra saugoma Konstitucijoje, tačiau ji nėra absoliuti. Apibrėždamas šios teisės ribas, Konstitucinis teismas 2000 m. gegužės 8 d. nutarime yra išaiškinęs, kad asmuo, darydamas nusikalstamas ar kitas priešingas teisei veikas, neturi ir negali tikėtis privatumo. Žmogaus privataus gyvenimo apsaugos ribos baigiasi tada, kai jis savo veiksmais nusikalstamai ar kitaip neteisėtai pažeidžia teisės saugomus interesus, daro žalą atskiriems asmenims, visuomenei ir valstybei. Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarime išskirta, kad teisės į privatumą ribojimai yra galimi, kai: 1) tai daroma įstatymo pagrindu; 2) ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; 3) ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; 4) yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo. Panašios nuostatos atsispindi ir Konstitucijos 28 str., kuris įtvirtina, kad, „įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių“ (Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas). Konstitucinio Teismo 2015 m. vasario 26 d. nutarime papildomai pažymėta, kad kai būtina pasiekti teisėtą ir visuotinai svarbų tikslą, įstatymu gali būti nustatyti ribojimai ir į asmens teisės į susirašinėjimo neliečiamumą. Tačiau šie ribojimai turi būti proporcingi, būtini demokratinėje visuomenėje ir nustatyti įstatymu (Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d., 2011 m. birželio 21 d., 2014 m. gegužės 9 d. nutarimai), asmens teisių ir laisvių įstatymu negalima riboti labiau, negu reikia teisėtiems ir visuomenei svarbiems tikslams pasiekti (Konstitucinio Teismo 2011 m. liepos 7 d., 2014 m. balandžio 14 d., 2016 m. vasario 17 d. nutarimai), o bendrų interesų apsauga demokratinėje teisinėje valstybėje negali paneigti konkrečios žmogaus teisės ar laisvės apskritai (Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d., 2003 m. kovo 24 d., 2015 m. vasario 26 d. nutarimai). Bet koks teisės į privatų gyvenimą ribojimas turi būti pagrįstas pagarba žmogaus orumui ir jo lygiavertei padėčiai visuomenėje. Šiame kontekste pažymėtina, kad tik besivadovaujant pagarba kiekvieno žmogaus orumui valstybė gali būti laikoma iš tikrųjų demokratine.

Šiame darbe išanalizuota LAT praktika atskleidė svarbią problemą – nėra aiškiai apibrėžtų privataus gyvenimo ribų, o tai lemia nevienodą įrodymų vertinimą bylose: vienos bylose vaizdo ir garso įrašai pripažįstami teisėtai surinktais, o kitose – ne, priklausomai nuo to, ar laikoma, kad buvo pažeista asmens teisė į privatų gyvenimą, ar ne. Todėl, analizuojant garso ir vaizdo įrašų leistinumo problematiką privataus gyvenimo kontekste, būtina apibrėžti kur prasideda ir kur baigiasi asmens privataus gyvenimo ribos. Nors kaip yra pažymėjęs EŽTT teisėjas B. Zupančičiaus – visiškai inkognito – Robinzono privilegija (EŽTT teisėjo B. Zupančičiaus atskirosi nuomonė EŽTT 2004 m. balandžio 24 d. sprendimas byloje Hannover prieš Vokietiją), tačiau valstybė privalo užtikrinti asmens teisę į privatų gyvenimą bei garantuoti tinkamą šios teisės apsaugą ir gynybą. Įvairios valstybės šias ribas nubrėžia skirtingai. Pavyzdžiui, Prancūzijoje yra pripažįstama, kad kai informacijos atskleidimas yra susijęs su „privataus gyvenimo intymumu“ arba kai įsikišimas įvyksta visiškai neatsižvelgiant į „žmogaus orumą“, asmens privatumas vertinamas aukščiau už spaudos ir saviraiškos laisvę (Meškauskaitė, 2015, p. 17). Austrijoje laikomasi nuostatos, kad neteisėtai gautas įrodymas negali būti priimtas ir vertinamas teisme, jei jo gavimo metu buvo padarytas nusikaltimas arba pažeistos esminės Konstitucijos saugomos žmogaus teisės (Rechberger *et al.*, 2003 cituota Nekrošius, 2021, p. 11). Panašus principas įtvirtintas ir Estijos CPK – jo 238 str. 3 d. 1 p. nustatyta, kad teismas gali atsisakyti priimti įrodymą, jei jis buvo gautas nusikalstamu būdu arba pažeidžiant pagrindines žmogaus teises (Estijos civilinio proceso kodeksas, 2013 cituota Nekrošius, 2021, p. 11). Šie pavyzdžiai leidžia teigti, kad vis dar nėra universalių kriterijų, leidžiančių tiksliai apibrėžti šias ribas, nes jos gali kisti atsižvelgiant į socialinius, technologinius ir teisinius pokyčius. Teismų praktikoje ryškėja tendencija, kad teismai nepateikdami išsamių motyvų, formuoja vis platesnes ar siauresnes asmens privatumo ribas. Vis dėlto, nacionalinė teismų praktika šiuo klausimu turėtų būti nuosekli ir nekelti pernelyg daug neaiškumo. Tai reiškia, kad teismų praktikoje asmens privataus gyvenimo pažeidimai, renkant garso ir vaizdo įrašus kaip įrodymus, turėtų būti pateisinami tik išskirtiniais atvejais, tvirtai argumentuojant. Pritartina Austrijos ir Estijos teisinio reglamentavimo pozicijai, kad įrodymas neturėtų būti laikomas leistinu, jei pažeidžia esmines žmogaus teises. Nors asmens teisė į privatumą nėra viena tų teisių, kurių negalima apriboti, tačiau net ir šios teisės ribojimas turėtų būti pagrįstas tinkamu ir išsamiu argumentavimu.

Tačiau LAT praktika nuoseklumu nepasižymi ir dažnai brėžia vis naujas asmens privataus gyvenimo neliečiamumo ribas. LAT, priešingai nei žemesnių instancijų teismai, viešoje vietoje padarytą garso įrašą laikė leistinu įrodymu. Teismas nurodė, jog garso įrašai padaryti buityje

prieinamomis priemonėmis, kai asmuo laisvai dalyvauja pokalbyje ir gera valia teikia informaciją, nelaikytini akivaizdžiu privatumo pažeidimu, jei nėra aiškaus ketinimo pakenkti asmens privatumui (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. lapkričio 20 d. nutartis civilinėje byloje). Kitoje byloje (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje) teismas nurodė, kad garso įrašo darymas parduotuvės patalpose, kurias pasirinko abi šalys deryboms ir šio įrašo paskelbimas teismo posėdyje, siekiant nustatyti tiesą civilinėje byloje, nepripažintinas atsakovų privataus gyvenimo neliečiamumo principo pažeidimu. Teismo teigimu privačių asmenų civilinio ginčo aplinkybės nelaikytinos šių asmenų privataus gyvenimo aplinkybėmis, jeigu jos naudojamos to ginčo teisingam teisiškai reikšmingų aplinkybių nustatymui, kai šalys savo noru dalyvauja tokiose derybose jų bendru sutikimu pasirinktoje vietoje ir dalyvaujant kitiems asmenims. LAT (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. balandžio 25 d. nutartis civilinėje byloje) taip pat laikėsi pozicijos, kad nors bylos atsakovas ir nebuvo davęs sutikimo leisti daryti pokalbio garso įrašą, tačiau atsižvelgiant į tai, kad nagrinėjamoje byloje ieškovo tikslas įrašinėjant pokalbius telefonu buvo nukreiptas ne į pardavėjo asmens duomenų rinkimą, o išimtinai į sutarties sąlygų tinkamo vykdymo užtikrinimą, o tokiu būdu pirkėjas siekė apginti savo teisėtus interesus, padaryta išvada, kad atsakovo teisių į asmens duomenų apsaugą apribojimas buvo pateisinamas. Vis dėlto, tokia teismų praktika pasižymi akivaizdžiu nenuoseklumu ir teisiniu neapibrėžtumu, o tai atskleidžia struktūrinę problemą, kylančią dėl aiškaus įrodymų leistinumo bei jų gavimo teisėtumo reglamentavimo stokos. Vienose bylose garso įrašų darymas be aiškaus kitos šalies sutikimo laikomas pateisinamu, kitose – pripažįstamas galimu teisės į privatų gyvenimą ribojimu, tačiau neturinčiu esminės reikšmės, jei siekiama apginti teisėtus interesus. Žinoma, kiekvienoje byloje teismas privalo individualiai patikrinti įrašo padarymo aplinkybes, tačiau tokio vertinimo kriterijai nėra nei aiškiai suformuluoti, nei nuosekliai taikomi. Tai lemia skirtingą teismų sprendimų fragmentiškumą ir teisinį neapibrėžtumą. Todėl reikalingas įstatyminis reglamentavimas, kuris ne tik nustatytų aiškius pagrindus, kada garso ir vaizdo įrašai gali būti laikomi teisėtais ir leistiniais įrodymais, bet ir įtvirtintų pamatinius vertinimo kriterijus, leidžiančius teismams nuosekliai taikyti asmens privataus gyvenimo apsaugos principus.

Nuoseklesnė LAT praktika yra analizuojant vietą, kurioje buvo padarytas vaizdo ar garso įrašas. Jei vaizdo įrašas yra daromas viešojoje vietoje (pvz. parduotuvės patalpose), toks filmavimas neturi būti laikomas privataus asmens teisių pažeidimu, todėl vaizdo įrašė esanti informacija turi būti pripažinta tinkamu įrodymu, nagrinėjant darbo pareigų pažeidimo faktą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje). O teisės į

privatų gyvenimą pažeidimas gali būti suprantamas kaip privataus asmens filmavimas jo privačioje valdoje be jo sutikimo, vaizdo įrašo, kuriame užfiksuotas privatus asmuo, platinimas ar pavišinimas be jo sutikimo ir pan. Jei įrašas padarytas viešoje vietoje, neužfiksuojant asmeninio gyvenimo aplinkybių, tai įrašas laikomas leistinu įrodymu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje). Beje, darbovietėje padarytas įrašas, taip pat nelaikytinas asmens teisės į privatumą pažeidimu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gruodžio 30 d. nutartis civilinėje byloje). Tokia LAT praktika vertintina teigiamai, nes joje laikomasi nuoseklumo, o asmens teisės į privatų gyvenimą ribojimai viešoje erdvėje pagrįstai laikomi labiau pateisinamais, nei privačioje aplinkoje. Vis tik, svarbu pažymėti, kad vien įrašo padarymo vieta neturėtų būti pagrindinis kriterijus – esminę reikšmę turi ir įrašo turinys. Jei viešoje vietoje užfiksuotas pokalbis atskleidžia asmens privataus gyvenimo aplinkybes ir asmuo nežinojo, kad yra slapta įrašinėjamas, tokio įrašo teisėtumas ir leistinumumas turėtų būti vertinamas siekiant apsaugoti asmens privataus gyvenimą.

EŽTT praktika šiuo klausimu taip pat nėra vienoda ir priklauso nuo individualios situacijos. EŽTT sprendime Peck prieš Jungtinę Karalystę teismas priėjo išvados, kad asmens teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą neišnyksta net ir asmeniui esant viešoje vietoje. Byloje buvo pripažinta, jog teismas kiekvienu atveju turi atsižvelgti į aplinkybes, kurioms esant ta nuotrauka ar vaizdo įrašas buvo padaryti, į tikslą dėl kurio asmuo atsidūrė viešoje vietoje bei į tai, ar asmuo veikė kaip vieša figūra (masinės demonstracijos, streikai) ar kaip privatus asmuo (EŽTT 2003 m. sausio 28 d. sprendimas byloje Peck prieš Jungtinę Karalystę). O kitose bylose (EŽTT 1988 m. liepos 12 d. sprendimas byloje Schenk prieš Šveicariją ir 2000 m. gegužės 12 d. sprendimas byloje Khan prieš Jungtinę Karalystę) teismas nepripažino, kad bylos procesas buvo neteisingas, nors įrodymai bylose buvo gauti panaudojus slapta padarytą įrašą. Teismas atsižvelgė į šiuos aspektus: 1) faktas, kad įrodymai buvo gauti nesivadovaujant įstatymais, nėra pagrindas pripažinti buvus teisingumo elemento pažeidimą; 2) pareiškėjai turėjo pakankamai galimybių ginčyti tokius neteisėtai gautus įrodymus – tiek jų tikrumą, tiek panaudojimą byloje; 3) visose trijose teismo instancijose teismai kruopščiai vertino tokiu būdu gautų įrodymų leistinumą ir jų įtaką proceso eigai; 4) tokiu būdu gauti įrodymai, jei jie yra neginčijami, gali būti net ir vieninteliai, nes nelieta rizikos, kad jie bus nepatikimi. Vadinasi, net ir neteisėtai gauti įrodymai nepažeidžia teisės į teisingą teismą, jei byloje tinkamai užtikrinamos procesinės garantijos, bet, žinoma, tokiu būdu gauti įrodymai dažniausiai pažeidžia teisę į privatų ir žmogaus gyvenimą (Štarienė, 2010, p. 292).

Aiškaus reglamentavimo nebuvimas palieka erdvės interpretacijoms – įstatymų leidėjo neryžtingumas aiškiai sureguliuoti dar nesusiformavusią situaciją suteikia teismams laisvę formuoti sprendimus per bylų nagrinėjimo praktiką, kuri ateityje gali daryti įtaką įstatymų leidybai. Tokia situacija kelia sunkumų vertinant dvi fundamentalias vertybes: tiesą kaip teisingumo sąlygą, ir vertybių, kurios gali būti pažeistos įrodymus gaunant neteisėtu būdu. Todėl kyla klausimas: kuri iš šių vertybių yra svarbesnė? Idealiu atveju, neteisėtai gauti įrodymai nebūtų leidžiami civiliniame procese, ypač įrodymai, kurie slapta buvo surinkti pasitelkiant naujas technologijas, nes nors asmuo negali būti užtikrintas, kad jo privatus gyvenimas nebus užfiksuotas, jis turi būti užtikrintas, kad toks įrašas negalės būti panaudotas prieš jį. Šioje situacijoje ypatingai reikšmingas vaidmuo tenka teisėjui, kuriam tenka atsakomybė atlikti tokį vertinimą (Kamilovska, Micevska, 2023).

Draudimas teismo procese įrodymais laikyti tuos duomenis, kurie buvo gauti pažeidžiant žmogaus teises, suponuoja teismo pareigą užtikrinti žmogaus teisių apsaugą, o atitinkamai procesas, kurio metu duomenys, gauti pažeidžiant žmogaus teises, pripažįstami įrodymais, retais atvejais galės būti laikomas sąžiningu ir teisingu (Bartkus, 2021, p. 108). Teisingumo samprata negali būti suvokiama vien formaliai – kaip teisės normų taikymas konkrečioms aplinkybėms ir teisinio ginčo išsprendimas. Akivaizdu, kad kiekvienas teismo sprendimas yra ne vien teisinis, o ir vertybinis. Konstitucijoje yra įtvirtintas visas sąrašas žmoniškųjų vertybių, kurios neturėtų būti ignoruojamos sprendžiant konkrečią bylą (Mikelėnienė, 1999, p. 23). Vertinant garso įrašo, kaip įrodinėjimo priemonės, leistinumą, visų pirma, turi būti vertinama, ar šis įrodymas buvo gautas, nepažeidžiant subjektų, užfiksuotų įrašė, teisių ir interesų, jų teisės į asmens duomenų apsaugą ir privatų gyvenimą. Apie tai, ar garso įrašas yra leistina įrodinėjimo priemonė, turi būti sprendžiama individualiai kiekvienoje konkrečioje byloje, atsižvelgiant į įrašo padarymo aplinkybes, fiksavimo būdą, priemones ir pan. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. vasario 23 d. nutartis civilinėje byloje, 2006 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje, 2010 m. liepos 2 d. nutartis civilinėje byloje). Tačiau nepaisant to, nesant tikslaus teisinio reglamentavimo, nebus užtikrinta fundamentali žmogaus teisė į privataus gyvenimo apsaugą, todėl įstatymų leidėjui būtina nustatyti, kuri vertybė yra svarbesnė – žmogaus teisės ar tiesos nustatymas byloje.

Įstatymų leidėjas turėtų aiškiai sureguliuoti įrodymų leistinumo taisykles, ypač atsižvelgiant į asmens privataus gyvenimo apsaugą. Svarbu užtikrinti, kad ši teisė būtų ginama ir neliečiama, o neteisėtai gauti įrodymai – ypač tokie, kurie pažeidžia asmens teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą – nebūtų pripažįstami nei teisėtais, nei leistiniais. Tuo pačiu, teisinis

reguliavimas turėtų numatyti išimtis, kai tokių įrodymų naudojimas galėtų būti pateisinamas. Pavyzdžiui, kai asmuo aiškiai sutinka, kad tam tikra asmeninio pobūdžio informacija būtų naudojama (žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010-07-02 nutartis civilinėje byloje). Taip pat turėtų būti atsižvelgiama į viešojo intereso apsaugą, kuri išimtiniais atvejais gali pateisinti tam tikrų įrodymų panaudojimą. Nors ši išimtis civilinėse bylose nėra tokia aktuali kaip baudžiamosiose, tačiau jos visiškas eliminavimas nebūtų proporcingas. Apart šių išimčių, šalys turėtų remtis tik teisėtais ir leistiniais įrodymais.

3.2. Garso ir vaizdo įrašų autentiškumo vertinimas teisme

Šiuolaikiniame pasaulyje, kur kasdienybė nėra įsivaizduojama be išmaniųjų įrenginių, įprasta, kad kilus ginčui teisme, vis daugiau įrodymų pateikiama vaizdo ar garso įrašo formatu. Vis tik tam, kad įrodymas galėtų būti laikomas leistinu, svarbu atkreipti dėmesį į įrodymo gavimo tvarką ir procedūrą (Mikelėnas, 2005, p. 454). CPK 177 str. 2 d. analizė leidžia teigti, kad straipsnyje numatytų įrodinėjimo priemonių sąrašas nėra baigtinis. Civilinės bylos baigčiai reikšmingos aplinkybės gali būti nustatomos ir kitomis įrodinėjimo priemonėmis. CPK 175-1 str. 2 d. nurodo, kad procesiniai dokumentai teismui gali būti pateikiami elektroninės formos elektroninių ryšių priemonėmis. CPK 175-1 str. 7 d. nurodo, kad elektroninių duomenų įrodomoji galia yra tokia pat kaip ir kitų įrodymų. Tai leidžia teigti, kad teismui vaizdo ir garso įrašo įrodymus galima teikti elektronine forma.

Garso įrašų užfiksavimas ir pateikimas elektroniniu būdu yra vienas patogiausių būdų surinkti ir pateikti įrodymus. Pavyzdžiui, kilus ginčui dėl tinkamo išnuomoto būsto naudojimo (CK 6.493 str.), efektyviausias būdas teisme įrodyti nuomininko pažeidimus (CK 6.493 str., CK 6.489 str.) ir patirtą turtinę žalą būtų nuotrauka ar vaizdo įrašas. Šeimos bylose siekiant įrodyti sutuoktinio neištikimybę ar netinkamą rūpinimąsi vaiku lengviausias įrodinėjimo kelias būtų garso ar vaizdo įrašo užfiksavimas. Tačiau tokie įrodymai yra lengvai suklastojami ar modifikuojami, todėl neretai jų patikimumas gali kelti abejonių. CPK 184 str. nustato, kad jei pareiškama apie įrodymo suklastojimą, teismas gali įpareigoti pareiškėją pateikti suklastojimo įrodymus, skirti ekspertizę ar išreikalauti kitus įrodymus. Jei teismas nustato, kad įrodymas suklastotas, jis nepripažįstamas įrodymu, apie suklastojimo faktą gali būti pranešta prokurorui, o įrodinėjimo našta tenka suklastojimą teigiančiai šaliai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. gruodžio 15 d. nutartis civilinėje byloje).

Teismų praktikoje pabrėžiama, jog jei įrodymo suklastojimas nėra įrodytas, tai ta aplinkybė savaime nereiškia, kad įrodymas yra nenuginčijama ir patikima

informacija. Įrodymo suklastojimo faktas yra pagrindas suklastota įrodinėjimo priemone nesivadovauti, o bylą reikia spręsti remiantis kitais įrodymais. Tai reiškia, kad suklastotas įrodymas eliminuojamas iš įrodymo priemonių visumos. Jeigu įrodymas nesuklastotas, tai jis nepašalinamas kaip įrodinėjimo priemonė, bet dėl to nekinta šio įrodymo vertinimo taisyklės, nustatytos CPK 185 str.. Teismui išlieka pareiga įvertinti įrodymų visumą, patikrinti duomenų tikrumą, patikimumą, išsamumą, tikslumą ir nedraudžia teismui pareiškime esančių duomenų pripažinti neįrodytais (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gruodžio 18 d. nutartis civilinėje byloje).

Vis tik, praktikoje pastebima, kad pateikiant garso ar vaizdo įrašus kaip įrodymus jų autentiškumas ne visuomet yra tinkamai ar apamai nustatomas. Tobulėjant technologijoms, tokius įrašus galima redaguoti ar falsifikuoti vis sunkiau aptinkamais būdais. Skaitmeninių garso ir/ar vaizdo įrašų pateikimas elektroninėje sistemoje atveria duris ne vienai problemai, o viena opiausių – tai galimas įrodymų klastojimas ir netinkamas autentiškumo nustatymas. Dažniausiai, norint nustatyti, ar įrodymas yra tikras ir nesuklastotas, teismo ar šalių prašymų būtų skiriama ekspertizė. Garso įrašo autentiškumo nustatymui taikomos fonoskopinės ekspertizės, kurių metu pavyksta nustatyti asmenį pagal garso ir kalbos savybes nustatant garso įrašų autentiškumą, t. y. jų atitiktį deklaruojamoms įrašymo sąlygoms ir aplinkybėms, vientisumo pažeidimus bei redagavimo faktus, identifikuoja garso įrašo įrašymo įrenginius, atlieka garso įrašų triukšmo valymą (filtravimą) ir pagerina garso įrašuose užfiksuotos kalbos suprantamumą, nustato ar patikslina blogos kokybės įrašų fonogramos turinį, pateikia fonogramos turinio stenogramas (Fonoskopiniai ekspertiniai tyrimai, 2023). Vaizdo įrašo ekspertizė išryškina pateiktoje medžiagoje užfiksuotą vaizdą, nustato, ar pateiktas tirti įrašas yra ištisinis, atlieka multipleksuoto vaizdo įrašo demultipleksavimą, nustato, kokie objektai yra užfiksuoti tirti pateiktoje medžiagoje, subjektų atliekamų veiksmų eiliškumą, identifikuoja tirti pateiktoje medžiagoje užfiksuotus objektus (automobilius, ginklus ir kt.) ar subjektus (Vaizdų ekspertiniai tyrimai, 2023). Lietuvos teisinė sistema suteikia galimybes autentiškumui patikrinti, pavyzdžiui, atliekant ekspertizę, tačiau tokios procedūros taikymas visose bylose, kuriose pateikiami audiovizualiniai įrodymai, būtų pernelyg imlus laikui ir ištekliais.

Nors minimos ekspertizės atlieka svarbų vaidmenį įrodymų autentiškumo nustatymo kontekste, vis tik dažnu atveju jos pareikalauja lėšų ir laiko sąnaudų, o tobulėjant technologijoms, ne visada yra užtikrinama, kad ekspertizė galės tinkamai aptikti autentiškumo pažeidimus. Šiuo atveju kalbama apie garso ir vaizdo įrašus, kurie yra sugeneruojami arba redaguojami dirbtinio intelekto pagalba. Šiuo metu dirbtinio intelekto programos yra

pasiekiamos beveik kiekvienam asmeniui, dažnu atveju jos yra nemokamos, o jų naudojimas nereikalauja specifinių žinių. Vadinasi, teismas taip pat turi būti aktyvus ir budrus vertindamas garso ir vaizdo įrašus kaip įrodymus, nes jam tenka pareiga užtikrinti teisingą civilinės bylos išnagrinėjimą (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002). Teisingas bylos išnagrinėjimas tampa neįmanomu, jei teismo sprendimas yra grindžiamas suklustotais ar netikrais įrodymais. Todėl teismas turi itin atidžiai ir rūpestingai tirti bei vertinti byloje pateiktus įrodymus, kartu sprendamas ir jų autentiškumo bei leistinumo klausimus, kad priimtas sprendimas būtų pagrįstas patikimais ir teisėtais įrodymais. Įvertindamas įrodymus, teismas turi įsitikinti, ar pakanka įrodymų reikšmingoms bylos aplinkybėms nustatyti, ar tinkamai šalims buvo paskirstyta įrodinėjimo pareiga, ar įrodymai turi ryšį su įrodinėjimo dalyku, ar jie leistini, patikimi, ar nepateikta suklustotų įrodymų, ar nepaneigtos pagal įstatymus nustatytos prezumpcijos, ar yra prejudicinių faktų (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002). Byloje esančius įrodymus teismas turi įvertinti pagal vidinį savo įsitikinimą, pagrįstą visapusišku ir objektyviu aplinkybių, kurios buvo įrodinėjamos proceso metu, išnagrinėjimu, vadovaudamasis įstatymu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje).

Garso ir vaizdo įrašų naudojimo kontekste vienas pažangiausių ir kartu pavojingiausių dirbtinio intelekto įrankių yra giluminės klastotės (angl. *Deepfake*) – vaizdo ar garso įrašų redagavimo technologija, leidžianti itin įtikinamai koreguoti ar sukurti netikrus įrašus. Jau dabar užsienio šalyse yra fiksuojami atvejai, kai ši technologija yra panaudojama siekiant apgauti asmenis ar suklustoti įrodymus. Pavyzdžiui, viena Honkongo tarptautinės įmonės finansų skyriuje dirbusi darbuotoja, buvo apgauta, kai vaizdo konferencijos pokalbio metu buvo pasinaudota giluminių klastočių pagalba, ko pasekoje sukčiams buvo sumokėti 25 milijonai JAV dolerių (Finance worker pays out \$25 million ..., 2024). Ši technologija taip pat lengvai pritaikoma ir garso įrašams. Balso klonavimo technologija, leidžia imituoti konkretaus asmens balsą. Pirmiausia panaudojami algoritmai, kurie sukuria itin panašų balsą, o balso sintezavimo technologija leidžia papildomai pritaikyti sakinio stilistiką pagal to asmens kalbėjimo manierą. Taip sukurtas balso įrašas gali būti naudojamas atskirai arba pritaikytas prie atitinkamo vaizdo ar garso įrašo (Kadziela-Michalkiewicz, 2024, p. 146). Technologijoms sparčiai tobulėjant, tiek žmonėms, tiek kompiuterinėms programoms darosi vis sudėtingiau atskirti suklustotą turinį nuo tikro (Pfefferkorn, 2020, p. 245).

Vokietijos mokslininkai išskiria keturias sąlygas, kurias turi atitikti turinys, kad būtų laikomas gilumine klastote. Pirma, jis turi būti sukurtas arba manipuluotas – tai gali reikšti

tiesk naujo turinio generavimą, tiesk jau esamo vaizdo ar garso pakeitimą. Antra, *deepfake* apima tik vaizdinį ir garsinį turinį – tekstas į šią kategoriją nepatenka pagal Europos Sąjungos dirbtinio intelekto aktą. Trečia, turinys turi būti susijęs su realiais objektais, vietomis, asmenimis ar įvykiais. Tai reiškia, kad foto realistiškai atrodantys išgalvoti personažai, pavyzdžiui, vienas ar keli ar monstrai, nelaikomi giluminėmis klastotėmis. Ketvirta, turinys turi atrodyti autentiškas natūraliam žmogui. Šiuo atveju kyla klausimas, ar pakanka panašumo į realų subjektą, ar būtinas visiškas identiškumas. Be to, kyla neapibrėžtumas dėl to, kokio lygio žinios ir suvokimo gebėjimai turėtų būti laikomi etalonu vertinant turinio autentiškumą. Pavyzdžiui, tai, kas atrodo tikra vaikui, gali būti lengvai atpažįstama kaip klastotė suaugusiajam (Meding, Sorge, 2024).

Europos Sąjungos dirbtinio intelekto aktas (toliau – DI aktas), kuriam Taryba ir Europos Parlamentas pritarė 2023 m. gruodžio 9 d. ir kuris įsigalios nuo 2024 m. rugpjūčio 1 d.,⁶ taip pat pabrėžė giluminių klastočių pavojų. DI akte nurodyta, kad antroji - ribotos rizikos - kategorija bus taikoma dirbtinio intelekto sistemoms, kurios generuoja pokalbių robotus ir gilumines klastotes. Šis aktas gilumines klastotes apibrėžia, kaip dirbtinio intelekto sukurtą arba manipuluojamą vaizdą, garso ar vaizdo turinį, kuris primena egzistuojančius asmenis, objektus, vietas, subjektus ar įvykius ir asmeniui klaidingai atrodytų autentiškas ar teisingas. Tačiau, kaip pabrėžia mokslinė doktrina, dirbtinio intelekto ar giluminių klastočių sistemų tiekėjams nustatyti įpareigojimai nėra labai griežti. Juose daugiausia dėmesio skiriama, visų pirma, reikalavimui užtikrinti skaidrumą. Įdomu tai, kad, skirtingai nei gilumines klastotes generuojančios sistemos, dirbtinio intelekto sistemos, skirtos giluminėms klastotėms atpažinti, priskirtos didelės rizikos kategorijai, o tai grindžiama tuo, kad jos kelia grėsmę žmogaus teisėms ir laisvėms (Kadziela-Michalkiewicz, 2024, p. 154). Nors toks priskyrimas kelia pagrįstų abejonių, kodėl giluminių klastočių generavimas nėra priskiriamas didesnei rizikos grupei, nes ši technologija gali dar labiau pažeisti žmogaus teises, tokias kaip teisė į atvaizdą, garbę ir orumą bei privataus gyvenimo neliečiamumą, vis dėlto teigiamai vertintina tai, Europos Sąjungos lygmeniu yra siekiama užtikrinti skaidresnį ir atsakingesnį jos naudojimą.

Ypač didelis giluminių klastočių pavojus kyla dėl to, nes tokiu būdu yra „pasisavinama“ kito asmens tapatybė, atvaizdas ar balsas (Kadziela-Michalkiewicz, 2024, p. 147). Pavyzdžiui, Vokietijoje giluminių klastočių platinimas (bet ne jų kūrimas), kai pažeidžiamos asmens teisės,

⁶ Europos Sąjungos dirbtinio intelekto aktas (EU AI Act) įsigaliojo 2024 m. rugpjūčio 1 d., o dauguma jo nuostatų bus taikomos nuo 2026 m. rugpjūčio 2 d. Vis dėlto kai kurios dalys įsigalios anksčiau: draudimai ir bendrosios taisyklės – nuo 2025 m. vasario 2 d., reikalavimai dėl pranešimų, valdymo ir bendrosios paskirties DI modelių – nuo 2025 m. rugpjūčio 2 d., o pareigos, susijusios su didelės rizikos DI sistemomis – nuo 2027 m. rugpjūčio 2 d.

yra laikoma nusikaltimu pagal Vokietijos baudžiamojo kodekso 201 straipsnį (Palmiotto, 2023, p.3). Nors Lietuvoje šiuo metu teismai vis dar yra linkę pasitikėti garso ir vaizdo įrašais kaip autentiškais įrodymais, dažnai nėra atsižvelgiama į jų kilmę – nesvarbu ar įrašas gautas iš mobiliojo įrenginio, parsisiųstas iš socialinių tinklų ar paimtas iš parduotuvės stebėjimo kameros. Toks vertinimas gali kelti riziką dėl įrašų autentiškumo ir patikimumo, nes skirtingi šaltiniai gali būti lengviau pažeidžiami manipuliacijoms ar klastojimui. giluminės klastotės tampant vis populiareesnėmis, ateityje taps ypač svarbu tokius įrašus kruopščiai tikrinti, kad būtų užtikrintas jų autentiškumas (Facing reality? Law enforcement and ..., 2024).

Nors giluminių klastočių tema įrodymų kontekste Lietuvoje dar nėra plačiai analizuojama, tačiau jos atsiradimo nereikėtų ignoruoti, o kadangi giluminės klastotės bent artimiausiu metu niekur neišnyks, teisinė sistema turi būti pasirengusi reaguoti į galimą jų poveikį (Pfefferkorn, 2020, p. 253). Užsienio teismai jau susiduria su įrodymų, falsifikuotų naudojant gilumines technologijas, naudojimu. Pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje vaiko globos byloje buvo panaudotas suklastotas garso įrašas. Motina, siekdama įrodyti, kad tėvas šeimoje smurtauja ir neturėtų gauti teisės bendrauti su vaikais, pasinaudojo specialia programine įranga, kad sukurtų įtikinamą garso įrašą. Jame buvo imituojamas tėvo balsas, kuriuo jis tariamai grasino jai per telefoninį pokalbį. Tačiau tėvo advokatui pavyko gauti originalų garso failą, išanalizuoti jo metaduomenis ir atskleisti klastotę. Teismas netikrą įrodymą atmetė ('Deepfake' Audio Evidence Used in UK ..., 2020).

Giluminių klastočių naudojimas, be kita ko gali paveikti įrodinėjimo procesą net ir tose bylose, kuriose vaizdo įrašas nebuvo suklastotas. Kita bylos šalis, siekdama įrodymą pašalinti ar bent jau sukelti abejonių jo tikrumu, gali teigti, kad autentiškas įrašas yra suklastotas. Bendrosios teisės sistemoje jau yra pastebėta tendencija, kad teismai gali susidurti su vadinamu „atvirkštiniu CSI efektu“, nes prisiekusieji, žinodami ir suprasdami, kaip lengva panaudoti gilumines klastotes įrodymo klastojimui, gali pradėti reikalauti, kad vaizdo įrašą pateikianti šalis naudotų sudėtingas technologijas jo autentiškumui įrodyti. Problema bendrosios teisės sistemoje kyla, nes prisiekusieji, kurių užduotis yra nustatyti faktus, pradeda abejoti galimybe atskirti tiesą nuo klastotės, o toks skepticizmas kenkia visai teisingumo sistemai (Deepfakes in the Courtroom, p. 255).

Tiek Lietuvoje, tiek pasauliniu lygiu opiausia problema yra tai, kad šiuo metu dar nėra ekspertizės būdo, kuris galėtų garantuoti, ar garso ar vaizdo įrašas iš tiesų nėra suklastotas. Vadinasi teisėjui šiame etape tenka itin svarbus vaidmuo. Nors giluminės klastotės kelia daug

neaiškumų ir problemų, bet šiuo metu dar nereikėtų labai nerimauti dėl teisėjų sugebėjimo susitvarkyti su šia užduotimi. Ne visi tokie įrašai yra padaryti pasinaudojant aukštosiomis technologijomis. O ir anksčiau teismai yra susidūrę su naujų technologijų naudojimu teismo procese ir su šia užduotimi susitvarkė gana gerai. Dar dešimtajame dešimtmetyje buvo nuogąstaujama, kad „Adobe Photoshop“ atsiradimas sukels „tiesos krizę“, tačiau visuomenė greitai prisitaikė prie naujos technologijos ir jos atpažinimo (Pfefferkorn, 2020, p. 256). Panašiai ir šiandien, kai kurie ekspertai prognozuoja, kad panika dėl giluminių klastočių pasirodys esanti perdėta, o vertinant teisėjų darbą, galima tikėtis, kad ši panika bus nepagrįsta. Teismai – tai stabilios ir patyrusios institucijos, kurios jau ne kartą įrodė gebėjimą prisitaikyti prie įvairių klastojimo metodų (Pfefferkorn, 2020, p. 258). Tačiau nuolat tobulėjant dirbtiniam intelektui ir giluminių klastočių technologijoms, galiausiai vis tiek bus susiduriama su jų atpažinimo iššūkiais, todėl jau dabar reikia imtis veiksmų, kad būtų užtikrinimas įrodymų autentiškumas bylose.

Giluminių klastočių įrašai jau yra naudojami teismuose kaip įrodymai, o ateityje jų skaičius tik didės. Šalys gali nuolat ginčyti įrodymų tikrumą, teigdamos, kad jie yra suklastoti, tačiau taip be reikalo prailgindamos proceso laiką (Van der Sloot, 2022, p. 11). Išauga klaidingo įrodymų vertinimo rizika – teismai gali klaidingai laikyti netikrus įrodymus tikrais, o tai gali lemti neteisingus sprendimus. O asmenims, kurių balsas ar atvaizdas buvo panaudotas, reputacinė žala gali būti nepataisoma. Giluminių klastočių problemą dar labiau apsunkina technologiniai iššūkiai. Nors tikrinimo technologijos tobulėja, jos dažnai tik pateikia „autentiškumo procentą“, o tai sukelia papildomų klausimų: kokią įrodymų patikimumo ribą turėtų taikyti teismai, ar skirtingoms institucijoms turėtų būti nustatomi skirtingi patikimumo standartai. Atsižvelgiant į šias grėsmes, teisėsaugos institucijos privalo imtis prevencinių priemonių, siekdamos užtikrinti audiovizualinių įrodymų patikimumą. Būtina taikyti sertifikuotus metodus įrašams fiksuoti bei įgyvendinti technines ir organizacines priemones, apsaugančias nuo klastojimo (Facing Reality: Law Enforcement ..., 2024). Šios aplinkybės rodo, kad teismai turės prisitaikyti prie naujos realybės, kurioje tradiciniai įrodymų patikimumo vertinimo kriterijai gali tapti nepakankami. Todėl būtina kurti aiškias metodologijas giluminių klastočių identifikavimui ir nustatyti, kaip šie įrodymai gali būti pripažįstami civiliniame procese.

Kokių technologijų pagalba galima būtų pasinaudoti šiuo metu? Trumpo atsakymo į šį klausimą nėra. Dirbtinis intelektas vystosi sparčiau nei jį gali pasivyti jį atpažįstančios technologijos, o ir pastarosios neužtikrina šimtaprocentinio tikslumo. Dirbtinio intelekto

detektorių naudojimas yra vienas pagrindinių giluminių klastočių technologijos tyrimų kryptį. Ypač pastaruosius dvejus metus mokslininkai intensyviai dirba kurdami automatizuotas priemones giluminių klastočių aptikimui, siūlydami įvairias technikas, siekiant užtikrinti patikimus rezultatus. Tarp automatizuotų aptikimo metodų galima išskirti akių mirksėjimo analizę, veido iškraipymo artefaktų nustatymą, veido sričių analizę. Vis dėlto, naujausioje apžvalginėje studijoje apie giluminių klastočių tyrimus autoriai padarė išvadą, kad „aptikimo metodai vis dar yra pradiniam etape“ ir neužtikrina „pakankamo jų bendro taikymo efektyvumo“ (Nguyen *et al.*, 2022 cituojama Palmiotto, 2023, p. 8). Taip pat, šiuo metu jau yra sukurtos tokios programėlės kaip „eyeWitness to Atrocities“, kurios leidžia fiksuoti nuotraukas ir vaizdo įrašus su informacija (metaduomenimis), kuri gali patvirtinti, kada ir kur vaizdo įrašas buvo nufilmuotas ir gali patvirtinti, kad filmuota medžiaga nebuvo redaguota, o bendrovės naudojami perdavimo protokolai ir saugaus serverio sistema sukuria saugojimo grandinę, kuri leidžia šią informaciją pateikti teismui. Atitinkamai ši informacija gali įtikinti teismą, kad vaizdo įrašas yra tikras.

Atsižvelgiant į tai, kad šiuo metu vien ekspertizės neleidžia patikimai nustatyti, ar vaizdo ar garso įrašas nebuvo klastotas naudojant giluminių klastočių technologijas, efektyviausias būdas užtikrinti šių įrodymų autentiškumą yra metaduomenų pateikimas. Metaduomenys suteikia svarbų papildomą kontekstą, kuris padeda įvertinti įrodymų patikimumą – jie gali apimti laiko žymas, informaciją apie įrašymui naudotą įrenginį, IP adresais arba informaciją apie buvimo vietą (When fake electronic evidence is ..., 2024). Nors patys metaduomenys paprastai neturi didelės įrodomosios reikšmės, tačiau jie sustiprina kitų duomenų patikimumą ir leidžia geriau atsekti įrašų kilmę bei autentiškumą. Europos tarybos gairės taip pat pabrėžia metaduomenų reikšmę vertinant elektroninius įrodymus. Metaduomenys gali būti naudojami siekiant nustatyti informaciją apie įrenginį, kuriuo buvo surinkti duomenys, įvyko datą, laiką, trukmę ir pan. Pavyzdžiui Airijos teismų praktikoje jau dabar metaduomenys laikomi reikšmingais autentiškumo ir dokumentų kilmės įrodymui (Koger Inc. & Koger (Dublin) Ltd v. O'Donnell & Others (2010) IEHC 350). Airijos teismai taip pat nurodė, kad civilinio proceso šalis turi pareigą atskleisti kitai šaliai elektroninius dokumentus su metaduomenimis, jei šie duomenys yra reikšmingi bylai (Sretaw v. Craven House Capital PLC (2017) IEHC 580; Gallagher v. RTE (2017) IEHC 237). Vis tik pabrėžiama, kad momentinės ekrano kopijos (angl. *screenshot*), kurioje matomi metaduomenys, pateikimas nebūtų laikoma patikimu metaduomenų įrodymu, nes momentinės ekrano kopijas galima lengvai redaguoti. Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. balandžio 27 d. nutartyje buvo konstatuota, kad momentinės ekrano

kopijos nėra laikomos patikimomis, nes neatspindi visos svarbios informacijos ir gali būti lengvai suklastojamos (Electronic evidence in civil and administrative proceedings, 2019).

Failų ir vaizdų metaduomenims tikrinti galima pasitelkti daugybę įrankių ir metodų – ekspertai bei technologijų entuziastai nuolat siūlo naujus būdus informacijai analizuoti ir tikrinti. Vaizdo įrašų failų metaduomenys skirstomi į dvi pagrindines kategorijas. Pirmieji yra automatiškai generuojami duomenys, tokie kaip sukūrimo data, failo dydis, formatavimas (CODEC, trukmė) ir geolokacinė informacija. Antrieji – rankiniu būdu pridedami duomenys, kurie apima informaciją apie filmuotą medžiagą, teksto transkripcijas, žymas, pastabas redaktoriams ir kitą papildomą kontekstinę informaciją. Garso įrašų metaduomenys iš esmės atitinka vaizdo įrašų metaduomenis, tačiau jų naudojimo spektras dar platesnis, ypač registruojant failo savybes. Be to, jis gali apimti sukūrimo datą, dydį, formatą, CODECS, trukmę ir rankiniu būdu pridėtų duomenų rinkinį (Behind the data: investigating metadata, 2020).

Metaduomenys – tai duomenys, suteikiantys informaciją apie kitus duomenis. Teisiniu požiūriu metaduomenys apibrėžiami kaip „elektroniniai įrodymai, kurie apibūdina kitų elektroninių įrodymų savybes, kilmę, naudojimą ir galiojimą“ (Ball, 2005). Kuriant elektroninius failus (dokumentus, nuotraukas, vaizdo įrašus, muziką ir kt.), prie jų automatiškai pridedami metaduomenys, atskleidžiantys svarbią informaciją: autoriaus tapatybę, įrenginį, kuriuo failas sukurtas, sukūrimo datą, laiką ir vietą, peržiūrėjusių asmenų skaičių bei failo ankstesnes versijas. Iš esmės metaduomenys yra automatiškai sugeneruoti duomenys, kurie saugomi elektroniniuose įrenginiuose ir gali atskleisti, kas, kada ir kaip sukūrė, redagavo, peržiūrėjo ar išsiuntė konkretų failą. Vienas dažniausių metaduomenų naudojimo atvejų – nustatyti, ar dokumentas buvo atgaline data suklastotas. Pavyzdžiui, vienoje byloje metaduomenys atskleidė, kad „pasirašyta“ sutartis iš tikrųjų buvo sukurta beveik po metų ir pateikta teismui tik likus dviem dienoms iki bylos nagrinėjimo (SPV-LS, LLC prieš Transamerica Life Ins. Co.). Svarbiausias metaduomenų priėmimo teisme iššūkis yra jų autentifikavimas – t. y. įrodymas, kad jie yra tikri ir autentiški. Dažniausi metaduomenų autentifikavimo būdai yra: 1) liudytojų ar ekspertų parodymai, 2) unikalių metaduomenų savybių identifikavimas, 3) patikimos sistemos ar programinės įrangos generuoti duomenys, pvz., laiko žymos. Vis dėlto net ir tada, kai laiko žymos laikomos autentiškomis, šalys gali ginčyti jų tikslumą ir patikimumą (The litigation of metadata ..., 2023).

Siekiant užtikrinti metaduomenų autentiškumą taip pat gali būti panaudojamos tam tikros technologijos. Kriptografiniai parašai ir blokų grandinės technologija gali būti taikomi siekiant užtikrinti, kad su garso ar vaizdo įrašu pateikti metaduomenys išliktų autentiški ir nebūtų suklastoti. Skaitmeniniu (kriptografiniu) parašu pasirašius įrašo bylą ar jos metaduomenis, bet koks vėlesnis duomenų pakeitimas suardytų parašo galiojimą, todėl iškart matyti, kad turinys buvo modifikuotas (Li, Chen ir Wang, 2021, p. 146). Toks parašas kartu patvirtina pradinio autoriaus tapatybę ir garantuoja įrašo vientisumą bei integralumą (Li, Chen ir Wang, 2021, p. 149). Tuo tarpu blokų grandinėje užregistruotas duomenų kriptografinės santraukos įrašas su laiko žyma sukuria nekintamą chronologinį žurnalą – decentralizuotas tinklas garantuoja įrašų vientisumą, neleidžia jų nepastebimai suklastoti ir suteikia skaidrią, audituojamą turinio kilmės istoriją (Hernandez-Ortega *et al.*, 2020, p. 242). Ši technologija jau yra siūloma kaip galimas sprendimas teisminėse bylose, kuriose būtina patikrinti skaitmeninių įrodymų autentiškumą ir išvengti manipuliacijų (Nguyen, Lee ir Park, 2022, p. 252). Be to, blokų grandinės decentralizacija užtikrina, kad nė viena šalis negalėtų vienašališkai pakeisti užfiksuotų įrodymų, taip sukuriant patikimą ir skaidrią duomenų saugojimo sistemą (Nakamoto, 2008, p. 406). Europos Tarybos gairės taip pat atkreipia dėmesį į pažangiųjų technologijų, tokių kaip blokų grandinės, naudojimą. Ši technologija yra patikima, nes yra atspari duomenų klastojimui – kai duomenys jau yra įrašyti į blokų grandinę, jų pakeitimas reikalauja vėlesnių blokų perrašymo ir daugumos dalyvių sutikimo, todėl ši technologija laikoma tinkama įrodymų autentiškumui užtikrinti. Tarptautinėje praktikoje jau galima rasti šios technologijos panaudojimo pavyzdžių. Jungtinėse Valstijose, Vermonto valstijos įrodymų taisyklės numato, kad skaitmeninis įrašas, įregistruotas blokų grandinėje, gali būti laikomas savaime autentišku, jei jį lydi kvalifikuoto asmens, prisiekusio pateikti tokią deklaraciją, raštiškas pareiškimas. Jame turi būti nurodyta: 1) data ir laikas, kada įrašas buvo įtrauktas į blokų grandinę; 2) data ir laikas, kada įrašas buvo iš jos gautas; 3) kad įrašas buvo tvarkomas kaip įprasta veikla; ir 4) kad jis buvo sukurtas įprastinės veiklos eigoje (Electronic evidence in civil and administrative proceedings, 2019).

Technologijos pačios savaime nėra nei geros, nei blogos – jos tėra įrankis. Teisės srityje mūsų atsakomybė yra užtikrinti, kad technologijos tarnautų teisingumui, o ne taptų manipuliacijos ir klaidinimo priemone. Tikėtina, kad ateityje dirbtinio intelekto pagalba sukurti ar redaguoti audiovizualiniai įrašai bus žymimi atpažinimo žymenimis arba bus sukurtos patikimos jų autentiškumą tikrinančios sistemos. Tačiau šiuo metu, turime remtis teisėjų kritiniu mąstymu ir sugebėjimu vertinti įrodymų leistinumą. Teismų praktikoje nepažeistų ir

patikrinamų metaduomenų naudojimas galėtų padėti išvengti nepagrįsto bylos vilkinimo, nes jie suteikia objektyvią informaciją, kuri gali paneigti ar patvirtinti šalių pateiktus įrodymus. Jie prisideda prie skaidrumo užtikrinimo, sumažindami galimybę pateikti falsifikuotus ar redaguotus vaizdo ar garso įrašus kaip įrodymus teisme. Taigi, kol nėra universalių dirbtinio intelekto atpažinimo sistemų, metaduomenys tampa viena svarbiausių priemonių, leidžiančių teismams kritiškai vertinti audiovizualinių įrodymų patikimumą ir užtikrinti, kad byloje būtų analizuojami tik leistini vaizdo ir garso įrašai kaip įrodymai.

3.3. Teismo (ne)šališkumas

Analizuojant su įrodymų leistinumu kylančias problemas, kyla klausimas, ar siekdamas nustatyti materialiąją tiesą byloje, teismas nėra linkęs priimti neteisėtai gautus įrodymus. Vertindamas šalių pateiktus duomenis, teismas susiduria su šališkumo rizika, nes vertinimo metu sužinota informacija gali paveikti teisėjų sprendimus net ir tuo atveju, kai įrodymas nebus pripažįstamas leistinu. Todėl itin svarbu įvertinti, kokią poveikį neteisėtai surinkti ir neleistini įrodymai daro teisėjo vidiniam įsitikinimui.

Civilinės teisės dispozityvumas lemia poreikį, kad ją įgyvendinanti civilinio proceso teisė sudarytų palankesnes sąlygas teismui vertinti ginčo šalių elgesį laisviau nei baudžiamajame ar administraciniame procese. Kitaip tariant, civilinio proceso formalizmo ribos turėtų būti liberalesnės, o tai paaiškina daugelyje valstybių egzistuojantį lankstesnį požiūrį į neteisėtai gautų įrodymų leistinumą civilinėse bylose (Nekrošius, 2021, p. 14). Vis dėlto, negalima teigti, kad įrodymų teisėtumas nėra reikšmingas įrodymų leistinumui kontekste. Nors siekis operatyviai išspręsti ginčą ir išvengti proceso vilkinimo gali lemti lankstesnį požiūrį į įrodymų priėmimą, bet pernelyg laisvas jų vertinimas gali prieštarauti žmogaus teisėms, civilinio proceso principams ir kitiems teisės aktams. Be to, darbe atlikta teismų praktikos analizė rodo, kad teismų praktikoje pasitaiko atvejų, kai tam tikri įrodymai pripažįstami leistiniais be išsamesnio jų teisėtumo pagrindimo, net jei jie pažeidžia esmines žmogaus teises kaip teisę į privatumą. Vertindamas šalių pateiktus duomenis ir sprenddamas, ar jie yra laikytini leistiniais įrodymais, teisėjas neišvengiamai susipažįsta su jų turiniu. Nors priimdamas sprendimą byloje jis formaliai negali remtis neleistinais gautais įrodymais, kyla klausimas - ar siekdamas nustatyti materialiąją tiesą jis nėra linkęs tokius įrodymus priimti?

Vis tik, vertinant šią problemą negalima atmesti ir žmogiškojo faktoriaus. Teismas, vertindamas įrodymus ar sprenddamas dėl jų leistinumui remiasi teisėje suformuotomis

taisyklėmis, tačiau kartu remiasi ir savo vidiniu įsitikinimu. Pati sąvoka „vidinis įsitikinimas“ suponuoja asmens teisę vertinti įrodymus laisvai (nepriklausomai), vadovaujantis savo žiniomis, sąžinės, profesinės pareigos, etikos reikalavimais ir pan. Tačiau tai nereiškia, kad vertinant įrodymus pagal vidinį įsitikinimą gali pasireikšti teisėjo savivalė. Vidinis įsitikinimas turi būti motyvuotas ir pagrįstas įrodymais, kuriuos pats teisėjas ištyrė ir įvertino nagrinėdamas bylą (Terebeiza, 2007, p. 81). Žmogus dažniausiai ieško greičiausio sprendimo kelio, neretai ignoruodamas sisteminių mąstymo procesą. Ši tendencija pastebima ir teisės srityje. Pavyzdžiui bendrosios teisės sistemoje, atliktas tyrimas parodė, kad teismo proceso metu prisiekusieji pirmiausia stengiasi susidaryti, jų manymu, galimą įvykių modelį ir tik tada bando gauti jį patvirtinančius įrodymus (Kuhn *et al.*, 1994, p. 289–296.). Teisininkė Amalia Amya šališkumo apraiškas paaiškino tuo, kad teisėjas, turėdamas išankstinę idėją (pvz., apie kaltumą ar tam tikro liudytojo patikimumą), visus tolesnius įrodymus interpretuoja ir atsirenka taip, kad jie sudarytų nuoseklų tą idėją patvirtinantį pasakojimą (Amaya, 2008, p. 309).

Problema kyla dėl to, kad teisėjas, sprenddamas dėl įrodymų leistinumą, neišvengiamai susipažįsta su jų turiniu. Vaizdo ir garso įrašai dažnai yra aiškūs, informatyvūs bei padeda atskleisti tarp šalių susiklosčiusią situaciją. Vis dėlto, jeigu toks įrodymas yra gautas neteisėtai, teisėjas negali juo remtis priimdamas sprendimą byloje. Tačiau net ir vien tik susipažinimas su neteisėtai gautu įrodymu gali turėti įtakos teisėjo vidiniam įsitikinimui dėl bylos faktinių aplinkybių. Tai kelia pavojų, kad teisėjas, sąmoningai ar nesąmoningai, sieks pagrįsti jau susiformavusią išankstinę nuomonę kitais, formaliai leistiniais įrodymais, taip iškreipdamas jų objektyvų vertinimą.

Teisėjų pažeidžiamumą informacijai suponuoja ir tai, kad neretai pirmosios instancijos teismuose ginčus nagrinėja vienas teisėjas, o ne teisėjų kolegija. Bendrojoje teisės sistemoje atliktas tyrimas parodė, kad teisėjai, priešingai nei prisiekusieji, dažnai dirba individualiai ir neturi galimybės diskutuoti su kolegomis. Nors tyrimų rezultatai nevienareikšmiški, kai kurie duomenys rodo, kad prisiekusiųjų diskusijos padeda jiems lengviau ignoruoti neleistinus įrodymus. Nors teisėjas jau vien dėl savo profesinio pagrindo gali lengviau ignoruoti neleistinus įrodymus, tačiau jų veikimas individualiai gali reikšti, kad jie taps labiau pažeidžiami (Wistrich, 2005, p. 1278). Ginčo šalių atstovai, suvokdami šią žmogaus prigimtį, gali bandyti teisėją „užversti“ įvairiais įrodymais, net jei jie nėra leistini.

Vienas iš tyrime pateiktų siūlomų sprendimų yra teismuose aiškiai atskirti teisėjų funkcijas – vieniems teisėjams sprendžiant dėl įrodymų leistinumą, o kitiems bylą nagrinėjant.

Tokiu būdu būtų mažinama rizika, kad teisėjai, nagrinėdami iš esmės pagrįstus prašymus ar bylą, bus veikiami neleistinų įrodymų, su kuriais susidūrė prieš bylos nagrinėjimą iš esmės. Teisėjai galėtų keistis vaidmenimis tarp skirtingų bylų (Wistrich, 2005, p. 1325). Tačiau toks modelis turi savų trūkumų, kuriuos būtina paminėti. Įprastai, teismuose bylą nuo pradžios iki pabaigos nagrinėja vienas teisėjas, kuris įsigilina į visus jos aspektus – faktus, taikytiną teisę, proceso istoriją ir šalių santykius. Jei sprendimų priėmimas būtų padalytas tarp skirtingų teisėjų, kiekvienas jų turėtų skirti laiko įsigilinti į bylą, o tai gali sumažinti proceso efektyvumą (Wistrich, 2005, p. 1326). Toks procesas taptų papildoma apkrova teisėjams, o taip pat, nesant tikslaus reglamentavimo susidurtume su problema, kad galimai vieno teisėjo leistinas įrodymas būtų pripažintas neleistinu ar atvirkščiai. Tiksliau šią problemą būtų spręsti iš legislatyvinės pusės. Įstatymų leidėjas turėtų suformuoti tikslus kriterijus, kada garso ir vaizdo įrašas yra laikomas leistinu ir teisėtų įrodymu.

Lietuvos civiliniame procese reikalaujama, kad sprendime teismas nurodytų įrodymus, kuriais yra grindžiamas teismo išvada. Teismas įrodymų neturėtų vertinti mechanškai, o privalo suformuoti įtikinamus argumentus, sustiprinančius tikimybę buvus faktą, taip pat turi nurodyti, kodėl pateiktų argumentų jam pakako padaryti tam tikrą išvadą ir dar privalo argumentuoti kodėl, jo manymu, įrodymų pakanka (Mikelėnienė, 1999, p. 15). Įstatymų leidėjas, suvokdamas ribotas savo galimybes, teismui suteikia daugiau ar mažiau laisvės tam tikrus klausimus spręsti savo nuožiūra. Teismas, priimdamas sprendimą ir rinkdamasis tarp kelių vertybių, savo sprendimą turi motyvuoti taip, kad niekam nekiltų abejonių, jog konkrečiomis aplinkybėmis būtent toks teismo sprendimas buvo vienintelis ir galimas bei niekas nesuabejotų teisėją buvus nešališką ar jo sprendimą esant savavališką (Mikelėnienė, 1999, p. 31).

Teisės moksle yra žinomas balansavimo testas, kuris taikomas, kai teisėjas susidūrus su neteisėtai gautu įrodymu, jis turi diskrecijos teisę nuspręsti dėl jo leistinumą (Bartkus, 2021, p. 38). Iš esmės tai reiškia, kad teisėjo sprendimas dėl neteisėtai gautų įrodymų priėmimo nėra nulemtas aiškos teisinės taisyklės. Vietoje to, jis grindžiamas teisėjo vertinimu, atsižvelgiant į įvairius su byla susijusius veiksnius (Nekrošius, Bartkus, 2024, p. 215). Vis tik šio testo taikymas neužtikrina nešališkumo rizikos apribojimo. Nesant aiškių įrodymų leistinumą taisyklių, negalima pasakyti ar tikrai šis įrodymas turėjo būti leistinas. Pritartina J. Bartkaus rekomendacijai, kad turi būti išskiriami iš anksto apibrėžti kriterijai kuriuos teismas privalo įvertinti sprendžiamas dėl neteisėtai gautų įrodymų leistinumą ir teismų praktika turėtų vengti

nekonkrečių formuluočių, tokių kaip „atsižvelgiant į visas svarbias bylos aplinkybes“ (Bartkus, 2024, p. 228). Balansavimo kriterijai neturėtų būti pernelyg platūs, neaiškūs ar grindžiami vien tik teisėjo asmeniniu vertinimu. Kai susiduriama su interesų pusiausvyros vertinimu, teisėjo asmeninė patirtis ir įsitikinimai neišvengiamai turės įtakos sprendimui. Tačiau šį subjektyvumą galima sumažinti atsisakant sunkiai pamatuojamų, pernelyg plačių ir sudėtingų kriterijų (Bartkus, 2024, p. 229).

Nors civiliniame procese įtvirtintas materialios tiesos standartas, ne mažiau svarbu užtikrinti ir kitus esminius civilinio proceso tikslus – proceso ekonomiškumą, koncentruotumą, žmogaus teisių apsaugą bei teisėtumą. Aiškaus reglamentavimo trūkumas kelia klausimą, ar teisėjai iš tiesų išlieka nešališki. Vertindamas įrodymų leistinumą, teisėjas susiduria ne tik su būtinybe nuspręsti, ar konkretus įrodymas yra leistinas, bet ir su galimais teisėjo šališkumo vertinimo iššūkiais. Analizuota teismų praktika rodo, kad bylose, kuriose nagrinėjamas garso ir vaizdo įrašų kaip įrodymų leistinumas, teisėjai atsižvelgia į vis skirtingas bylos aplinkybes. Kyla klausimas, ar teismai nesiekia „lengvesnio kelio“ materialiajai tiesai pasiekti. Vis dėlto teisėjai yra aukštos kvalifikacijos Lietuvos teisininkai, todėl galima tikėtis, kad ši problema nėra sisteminė. Tačiau aiškesnis teisinis reglamentavimas padėtų ne tik palengvinti įrodymų leistinumo vertinimą, bet ir sustiprintų teisinės valstybės principo įgyvendinimą bei didintų visuomenės pasitikėjimą teismų sprendimų objektyvumu ir skaidrumu.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Įrodymų ir įrodinėjimo procesas yra esminė civilinio proceso dalis, užtikrinanti teisingą bylos išnagrinėjimą. Lietuvos civilinio proceso teisėje vyrauja materialiosios tiesos nustatymo standartas, pagal kurį teismas sprendimus grindžia šalių pateiktais įrodymais. Teismo sprendimo pagrįstumą lemia ne tik surinkti įrodymai, bet ir jų vertinimas, kuris turi būti objektyvus ir sąžiningas. Todėl įrodinėjimas išlieka ne tik svarbiausia civilinio proceso dalis, bet ir pagrindinis teisingumo užtikrinimo įrankis. Įrodymų leistinumas yra esminis civilinio proceso principas, užtikrinantis teisingą ir skaidrų bylos nagrinėjimą. Įrodymu gali būti laikoma tik teisėtai gauta informacija, turinti tiesioginį ryšį su nagrinėjama byla ir surinkta pagal įstatymų nustatytą tvarką. Lietuvos civilinio proceso teisėje įrodymų leistinumas siejamas su trimis pagrindinėmis taisyklėmis: 1) įrodymu gali būti laikoma tik iš įstatyme numatyto šaltinio ar įrodinėjimo priemonės gauta informacija, 2) bylos aplinkybės, kurios pagal įstatymus turi būti patvirtinamos tam tikromis įrodinėjimo priemonėmis, negali būti patvirtinamos jokiais kitomis įrodinėjimo priemonėmis, 3) draudimas tam tikras aplinkybes įrodinėti tam tikromis įrodinėjimo priemonėmis. Tačiau, nauja teisės mokslo doktrina vis dažniau pabrėžia ir neteisėtai gautų įrodymų ribojimus įrodymų leistinum kontekste. Šio darbo kontekste pritartina šiam vertinimui. Tikėtina, kad įrodymų leistinum samprata ateityje toliau evoliucionuos, siekiant užtikrinti civilinio proceso efektyvumą ir sąžiningumą.
2. Garso ir vaizdo įrašai tampa vis svarbesne įrodinėjimo priemone civiliniame procese, nes leidžia tiksliai atkurti faktines aplinkybes ir padeda teismui priimti pagrįstus sprendimus. Nepaisant technologijų pažangos, šie įrodymai Lietuvos civilinio proceso kodekse yra reglamentuojami gana fragmentiškai. Garso ir vaizdo įrašai teismui vis dažniau pateikiami elektronine forma, kas sukelia dar daugiau problemų, ypač kalbant apie neteisėtą įrodymų redagavimą (pavyzdžiui giluminėmis klastotėmis). Garso ir vaizdo įrašų leistinumas civiliniame procese tiesiogiai priklauso nuo jų gavimo teisėtumo – įrodymas turi būti pripažįstamas leistinu tik tuo atveju, jei jis surinktas nepažeidžiant įstatymų. Pagrindinis teisinis iššūkis šioje srityje yra asmens privataus gyvenimo apsauga ir įrodymų klastojimas. LAT praktikoje nėra vieningos pozicijos dėl neteisėtai surinktų įrodymų, o skirtingos bylos lemia nevienodą jų vertinimą. Kai kuriais atvejais teismai pripažįsta, kad bylai svarbių aplinkybių nustatymas yra svarbesnis už privatumo apsaugą, ypač jei įrašas fiksuoja viešą pokalbį ar sutartinius

santykius. Tačiau slapta įrašyti pokalbiai, ypač jei jie padaryti po bylos iškėlimo ar siekiant provokuoti kitą šalį, dažnai laikomi neleistiniais įrodymais. Dėl teismų praktikos nenuoseklumo ir aiškių taisyklių trūkumo išlieka poreikis detalesniam įrodymų leistinumui reglamentavimui. Siekiant užtikrinti proceso sąžiningumą, būtina aiškiai apibrėžti, kokiomis sąlygomis neteisėtai surinkti įrodymai gali (ar negali) būti laikomi leistiniais civilinėse bylose. Atsižvelgiant į tai, kad LAT praktika išlieka nenuosekli, tikslinga būtų inicijuoti įrodymų leistinumui reglamentavimą įstatymų leidybos lygmeniu. Įstatyme būtų siūloma aiškiai apibrėžti: 1) garso ir vaizdo įrašų leistinumui kriterijus, atsižvelgiant į įrašo padarymo vietą, turinį, laiką, tikslą ir turinį, 2) sąlygas, kada neteisėtai gauti įrodymai galėtų būti pripažinti leistiniais (pavyzdžiui viešojo intereso apsaugai), 3) reikalavimą, kad kartu su elektronine forma pateiktu garso ar vaizdo įrašu būtų pateikti jo metaduomenys, leidžiantys įvertinti įrašo autentiškumą.

3. Viena dažniausiai sutinkamų garso ir vaizdo įrašų leistinumui problematikų yra privataus gyvenimo neliečiamumas. Garso ir vaizdo įrašų naudojimas kaip įrodinėjimo priemonė kelia dilemą tarp teisingumo siekio ir privatumo apsaugos. LAT praktikoje nėra nuoseklumo – kai kuriais atvejais viešose vietose daryti įrašai laikomi leistiniais, jei jie padeda nustatyti teisingumą, tačiau kitais atvejais teismas griežčiau vertina privatumo pažeidimus. Tarptautiniai teisės aktai bei EŽTT jurisprudencija taip pat nepateikia vienareikšmio atsakymo, kokiais atvejais privatumo apsauga turėtų būti viršesnė už įrodymų leistinumui principą. Nacionalinė praktika turėtų būti aiškesnė, užtikrindama pusiausvyrą tarp žmogaus teisių apsaugos ir tiesos paieškų teismo procese. Pusiausvyra tarp privataus gyvenimo apsaugos ir materialios tiesos nustatymo siekio turėtų būti grindžiama proporcingumo principu – sąžiningai įvertinant įrašo padarymo turinį, aplinkybes ir tikslą. Teismas, sprendamas dėl įrašo leistinumui, turėtų atsižvelgti į tai, ar buvo paisoma asmens teisėto lūkesčio į privataus gyvenimo apsaugą ir ar įrašas yra būtinas sąžininga bylos išnagrinėjimui. Kadangi aiškus reglamentavimas šioje srityje vis dar trūksta, teismams tenka svarbus vaidmuo vertinant kiekvieną atvejį individualiai, remiantis proporcingumo principu. Tačiau be aiškių teisinių gairių kyla rizika, kad asmens privataus gyvenimo apsaugos ribos bus formuojamos per prieštarinę ir nenuoseklią teismų praktiką.
4. Technologijų pažanga lėmė, kad civiliniuose procesuose vis dažniau naudojami garso ir vaizdo įrašai kaip įrodinėjimo priemonės. Nors tai palengvina faktinių aplinkybių nustatymą, didžiausių kylančių iššūkių – tokių įrodymų autentiškumo vertinimas.

Tobulėjant vaizdo redagavimo ir garso manipuliavimo technologijoms, įskaitant dirbtinio intelekto sukurtas gilumines klastotes (angl. *deepfake*), kyla vis didesnė rizika, kad įrodymai gali būti suklastoti ar redaguoti. CPK 184 straipsnis numato, kad įtarus įrodymo suklastojimą gali būti skiriama ekspertizė, tačiau ši procedūra dažnu atveju pareikalauja laiko ir piniginių sąnaudų, todėl ne visuomet praktiška. Dirbtinio intelekto įrankiai jau buvo panaudoti nusikalstamoms schemoms – nuo finansinių sukčiavimų iki įrodymų klastojimo. Giluminių klastočių naudojimas gali ne tik įnešti sumaištį į teisinius procesus, bet ir sukelti pavojų visos teisinės sistemos patikimumui. Būtina aiškiau reglamentuoti garso ir vaizdo įrašų autentiškumo vertinimą teismuose, ypač atsižvelgiant į jų pateikimo formą ir šaltinį. Efektyviausias būdas užtikrinti įrodymų patikimumą – metaduomenų analizė, leidžianti nustatyti įrašų sukūrimo laiką, vietą, kilmę ir vėlesnius redagavimus. Be aiškaus reglamentavimo ir pažangių tikrinimo metodų, kyla rizika, kad civiliniame procese atsiras vis daugiau manipuliacijų, kurios gali iškreipti tiesos nustatymo procesą.

5. Garso ir vaizdo įrašų leistinum problema civiliniame procese išlieka sudėtinga ne tik asmens privataus gyvenimo apsaugos ir įrodymų autentiškumo patikrinimo, bet ir dėl teisėjų (ne)šališkumo. Aiškių taisyklių nebuvimas lemia nevienodą teismų praktiką, o technologiniai iššūkiai, tokie kaip giluminės klastotės, apsunkina įrodymų patikimumo vertinimą. Be to, teisėjai, net nepripažindami įrodymų leistiniais, gali būti paveikti jų turinio, kas kelia teisingumo užtikrinimo klausimų. Norint išvengti neaiškumų, būtina tiksliai reglamentuoti garso ir vaizdo įrašų naudojimą teisme, nustatyti jų leistinum kriterijus. Tai galėtų būti įgyvendinta įstatyminiu reglamentavimu, nurodant aiškių įrodymų leistinum vertinimo modelį, apimančią įrašo padarymo teisėtumą, padarymo aplinkybes, įrašo turinį, taip pat įtvirtinant reikalavimą kartu su elektroniniais įrodymais pateikti ir jų metaduomenis, leidžiančius užtikrinti įrodymų autentiškumą. Siekiant užtikrinti objektyvumą, verta svarstyti teisėjų funkcijų atskyrimą – vieniems sprendžiant dėl įrodymų leistinum, kitiems nagrinėjant pačią bylą, tačiau siekiant užtikrinti skaidresnį ir nuoseklesnį civilinį procesą bei stiprinti visuomenės pasitikėjimą teismų sprendimais, svarbūs yra teisinio reglamentavimo pokyčiai įrodymų leistinum kontekste.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Tarptautinės konvencijos, rekomendacijos ir kt.:

1. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948). *Valstybės žinios*, 2006, 68-2497.
2. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995, 40-987.

Europos Sąjungos reglamentai, direktyvos ir kt.:

3. Europos Parlamento ir Tarybos 2022 m. spalio 19 d. reglamentas 2022/2065 dėl bendrosios skaitmeninių paslaugų rinkos, kuriuo iš dalies keičiama Direktyva 2000/31/EB. *OL L 277, p. 1*.
4. Europos Parlamento ir Tarybos 2023 m. liepos 12 d. reglamentas 2023/1543 dėl Europos įrodymų pateikimo orderių ir Europos įrodymų saugojimo orderių elektroniniams įrodymams baudžiamajame procese ir laisvės atėmimo bausmių vykdymui pasibaigus baudžiamajam procesui. *OJ L 191, p. 118*.
5. Europos Parlamento ir Tarybos 2024 m. birželio 13 d. direktyva 2024/1689 Dirbtinio intelekto aktas. *OJ L*.

Konstitucija, kodeksai, įstatymai

6. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo“ (1964). *Vyriausybės žinios*, 19-138.
7. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
8. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 74-2262.
9. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 36-1340.

Ministrų įsakymai ir kiti poįstatyminiai teisės aktai

10. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2012 m. gruodžio 13 d. įsakymas Nr. 1R-332 „Dėl procesinių dokumentų pateikimo teismui ir jų įteikimo asmenims elektroninių ryšių priemonėmis tvarkos aprašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 147-7579.

Specialioji literatūra

Knygos

11. Aras Kramar, S. (2015). *Evidence in Civil Law - Croatia*. Mariboras: Institute for Local Self-Government and Public Procurement. (Lex localis) (Book series Law & Society).
12. Banisas, D. (2000). *Privacy and Human Rights 2000. An international survey of privacy laws and developments*. Washington, DC: Electronic privacy information center.
13. Bylander, E. (2015). *Evidence in civil law – Sweden*. Maribor: Institute for local self-government and public procurement.
14. Driukas, A., Valančius, V. (2006). *Civilinis procesas: teorija ir praktika: vadovėlis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
15. Jočienė, D., Čilinskas, K. (2005). *Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje*. Vilnius: Teisės projektų ir tyrimų centras.
16. Katiforis, N. M. (2015). *Evidence in civil law – Greece*. Maribor: Institute for local self-government and public procurement.
17. Kerikmae, T. et al. (2017). *The Law of the Baltic States*. Šveicarija: Springer International Publishing.
18. Kiškis, M. et al. (2006). *Teisės informatika ir informatikos teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
19. Laužikas, E., Mikelėnas, V., Nekrošius, V. (2003). *Civilinio proceso teisė. I tomas*. Vadovėlis. Vilnius: Justitia.
20. Meškauskaitė, L. (2015). *Teisė į privatų gyvenimą*. Vilnius: Registrų centras.
21. Mikelėnas, V. (1997). *Civilinis procesas. Pirmoji dalis*. Vilnius: Justitia.
22. Mikelėnas, V. et al. (2020). *Civilinio proceso teisė. Bendroji dalis. I knyga*. Vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
23. Mikelėnienė, D., Mikelėnas, V. (1999). *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia.
24. Nekrošius, V. (2002). *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės*. Vilnius: Justitia.
25. Oudin, M. (2015). *Evidence in civil law – France*. Maribor: Institute for local self-government and public procurement.
26. Štarienė, L. (2010). *Teisė į teisingą teismą. Pagal Europos žmogaus teisių konvenciją*. Vilnius: Registrų centras.

27. Tamm, D. (1997). *Roman Law and European Legal History*. Danija: DJØF Publishing.
28. Vėlyvis, S., Jonaitis, M. (2007). *XII lentelių įstatymai ir jų komentarai*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.

Straipsniai mokslo žurnaluose

29. Amaya, A. (2008). Justification, coherence, and epistemic responsibility in legal fact-finding. *Episteme: A journal of social epistemology*, 5, 307-309.
30. Ball, C., (2005) *Beyond Data About Data: The Litigator's Guide to Metadata*.
31. Bartkus, J. (2021). Įrodymų leistinumų reikšmė Lietuvos civiliniame procese. *Teisė*, 119, 105-117.
32. Bartkus, J. (2021). Garso įrašo leistinumas Lietuvos civiliniame procese ir arbitraže. *Teisė*, 120, 36-48.
33. Bartkus, J. (2022). Įrodymų leistinumų samprata Lietuvos civiliniame procese ir arbitraže. *Teisė*, 122, 51-64.
34. Bartkus, J. (2024). Rule of law v. balancing test: the admissibility of illegally obtained evidence in civil procedure. *Nijhoff*, 14, 209-231.
35. Brandeis, D., L., Warren, D., S. (1890). The right to privacy. *Harvard Law Review*, 4, 193-220.
36. Gavison, E., R. (2012). Privacy and the Limits of the Law. *Yale Law Journal*, 89, 421-471.
37. Hernandez-Ortega, J., Smith, D. and Patel, K. (2020) 'Blockchain for digital evidence: Securing authenticity and auditability', *International Journal of Law & Technology*, 23, 242–250.
38. Kadziela-Michalkiewicz, E. (2024). Deepfakes: new challenges for law and democracy. *Artificial Intelligence and International Human Rights Law*, 145-157.
39. Kamilovska, T. Z., & Micevska, T. (2023). The Admissibility of Illegally Obtained Evidence in Civil Procedure: To What Extent the End Justifies the Means?. *Actualities Civ. Proc. L.*, 39.
40. Kosaitė-Čypienė E. (2008). Įrodinėjimo proceso teisinis reglamentavimas romėnų teisėje ir jo įtaka Lietuvos ir Švedijos civiliniam procesui. *Jurisprudencija*. 10 (112), 103-110.

41. Kuhn, D., Weinstock, M., Flaton, R. (1994). How Well do Jurors Reason? Competence Dimensions of Individual Variation in a Juror Reasoning task. *Psychological Science. Sage publications*, 5, 289-296.
42. Lankauskas M. (2007). Balansavimas tarp teisės į privatumą ir saviraiškos laisvės Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje. *Teisės problemos*, 2, 103-131.
43. Li, X., Chen, Y. and Wang, H. (2021) 'Ensuring digital evidence integrity through cryptographic signatures', *Journal of Digital Forensics*, 17, 146–149.
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. gruodžio 30 d. teismų praktikos apžvalga
45. Meding, K., Sorge, C. (2024). What constitutes a Deep Fake? The blurry line between legitimate processing and manipulation under the EU AI.
46. Mikelėnas, V. (2005). Įrodymų pakankamumo problema civiliniame procese. Konferencijos medžiaga „Civilinio proceso pirmos instancijos teisme reforma Baltijos jūros regiono valstubėse ir Centrinėje Europoje“. Vilnius, 2005.
47. Nakamoto, S. (2008) 'Bitcoin: A peer-to-peer electronic cash system', *Cryptography Research*, 29, 402–406.
48. Nekrošius, V., Bartkus, J. (2024). Įrodinėjimo standarto paieškos Lietuvos Respublikos civiliniame procese. *Teisė*. 132, 8-19.
49. Nekrošius, V. (2021). Įrodymų teisėtumas kaip jų leistinumo sąlyga Lietuvos civiliniame procese. *Teisė*, 118, 8-17.
50. Nekrošius, V. (2006). Lietuvos Aukščiausiojo teismo senato nutarimo "Dėl civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje" teorinė ir praktinė analizė. *Teisė*, 58, 113-124.
51. Nekrošius, V. (2005). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimo „dėl civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“ teorinė ir praktinė analizė. *Teisė*, 58, 113-124.
52. Nguyen, T., Lee, J. and Park, M. (2022) 'Legal applications of blockchain for evidence management', *Law, Innovation & Technology Review*, 25, 252–259.
53. Nissenbaum, H. (1998). Protecting privacy in information age: the problem of privacy in public. *Law and philosophy*, 17, 559-596.
54. Pfefferkorn, R. (2020). „Deepfakes“ in the courtroom. *Boston university public interest law journal*, 29, 245-276.

55. Terebeiza, Ž. (2007). Laisvas įrodymų vertinimas civiliniame procese: teoriniai ir praktiniai aspektai. *Jurisprudencija*, 5, 78-82.
56. Van der Sloot, B. (2022). Deepfakes: regulatory challenges for the synthetic society. *Computer law & security review*, 46, 1-15.
57. Westin, F., A. (1968). Privacy and freedom. *Washington and Lee law review*, 25, 166-170.
58. Wistrich, J. A., Guthrie, C, Rachlinski, J. J. (2005). Can judges ignore inadmissible information? The difficulty of deliberately disregarding. *Cornell law faculty publications*, 20, 1249-1345.

Straipsniai elektroniniuose mokslo žurnaluose:

59. Gumbis, J. (2018). Legal reasoning: a realistic approach. Prieiga per internetą: <http://web.vu.lt/tf/j.gumbis/en/legal-reasoning-en/> [žiūrėta 2025 m. kovo 13 d.].
60. Palmiotto, F. (2023). Detecting Deep Fake Evidence with Artificial Intelligence A Critical Look from a Criminal Law Perspective. Prieiga per internetą: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4384122 [žiūrėta 2025 m. kovo 13 d.].

Teismų praktika

Europos Žmogaus teisių teismo praktika

61. Schenkas prieš Šveicariją [EŽTT], Nr. 10862/84, [1988-07-12]. ECLI:CE:ECHR:1988:0712JUD001086284.
62. Niemietz prieš Vokietiją [EŽTT], Nr. 13710/88, [1992-12-16].
63. Khan prieš Jungtinę Karalystę [EŽTT], Nr. 35394/97, [2000-05-12]. ECLI:CE:ECHR:2000:0512JUD003539497.
64. Peck v. Jungtinė Karalystė [EŽTT], Nr. 44647/98, [2003-01-28].
65. Zupančičius, B. (2004). Atskiroji nuomonė byloje Hannover prieš Vokietiją [EŽTT], Nr. 59320/00, [2004-04-24].
66. Ramanauskas prieš Lietuvą [Didžioji kolegija EŽTT], Nr. 74420/01, [2008-02-05].
67. Bykov prieš Rusiją [Didžioji kolegija EŽTT], Nr. 4378/02, [2009-03-10].
68. Delfi v. Estija [EŽTT], Nr. 64569/09, [2013-10-10], patvirtinta Didžiosios kolegijos 2015 m. birželio 16 d. ECLI:CE:ECHR:2015:0616JUD006456909.

Europos Sąjungos teisingumo teismo praktika

69. Norra Stockholm Bygg AB v. Per Nycander AB [ESTT].

Konstitucinio Teismo jurisprudencija

70. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 109-3004.

71. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 90-2662.

72. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 39-1105.

73. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 93-4000.

74. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 104-4675.

75. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 29-1196.

76. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 15-465.

77. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. birželio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 76-3672.

78. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. liepos 7 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 84-4106.

79. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. balandžio 14 d. nutarimas. TAR, 4467.

80. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. gegužės 9 d. nutarimas. TAR, 5321.

81. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. vasario 26 d. nutarimas. TAR, 10188.

82. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. vasario 17 d. nutarimas. TAR, 2985.

83. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 19 d. nutarimas. TAR, 20413.

Bendros kompetencijos teismų praktika

84. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1151.
85. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. lapkričio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1406/2002.
86. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. vasario 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-136/2004.
87. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-643/2004.
88. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-271/2006.
89. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gruodžio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-644/2006.
90. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-165/2009.
91. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. liepos 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-302/2010.
92. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. spalio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-412/2010.
93. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gruodžio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-562/2011.
94. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-269/2012.
95. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1-701/2016.
96. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. lapkričio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3k-3-372-969/2017.
97. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. birželio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-230-611/2018.
98. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. balandžio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3k-3-106-421/2019.

99. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. gruodžio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-328-403/2021.
100. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3k-3-64-421/2022.

Užsienio valstybių teismų praktika

101. Kroatijos Aukščiausiasis Teismas, Rev-x 35/09-2, 2009 m. kovo 18 d. (Kroatijos Aukščiausiojo Teismo sprendimų rinkinys, 1/09-273).
102. SPV-LS, LLC v. Transamerica Life Insurance Company, 912 F.3d 110 (2nd Cir. 2018).
103. Koger Inc. & Koger (Dublin) Ltd v. O'Donnell & Others (2010) Irish High Court, IEHC 350.
104. Sretaw v. Craven House Capital PLC (2017) Irish High Court, IEHC 580.
105. Gallagher v. RTE (2017) Irish High Court, IEHC 237.
106. SPV-LS, LLC v. Transamerica Life Insurance Company, 912 F.3d 1106 (8th Cir. 2019).

Kiti šaltiniai

107. Council of Europe (2019). Electronic evidence in civil and administrative proceedings. Strasbourg: Council of Europe. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/guidelines-on-electronic-evidence-and-explanatory-memorandum/1680968ab5> [žiūrėta 2025 m. kovo 17 d.].
108. Europos teisės institutas ir UNIDROIT, ELI-UNIDROIT Modelinės Europos civilinio proceso taisyklės, 2021 m., prieinama: <https://www.unidroit.org/english/principles/civilprocedure/eli-unidroit-rules/200925-eli-unidroit-rules-e.pdf> [žiūrėta 2025 m. kovo 17 d.].
109. Eseimas. Civilinio proceso kodekso projekto aiškinamasis raštas [interaktyvus] (modifikuota 2001-08-13). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.147584?jfwid=bnp209lqw> [žiūrėta 2025 m. kovo 14 d.].
110. European justice. Taking of evidence Sweden [interaktyvus] (modifikuota 2023-02-20). Prieiga per internetą: https://e-justice.europa.eu/topics/court-procedures/civil-cases/taking-evidence/se_en?SWEDEN=&member=1 [žiūrėta 2025 m. kovo 14 d.].

111. Europol. *Facing reality? Law enforcement and the challenge of deepfakes* [interaktyvus] (modifikuota 2024-01-01). Prieiga per internetą: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/Europol_Innovation_Lab_Facing_Reality_Law_Enforcement_And_The_Challenge_Of_Deepfakes.pdf [žiūrėta 2025 m. kovo 14 d.].
112. Exposing the invisible. *Behind the data: investigating metadata* [interaktyvus] (modifikuota 2020-07-31). Prieiga per internetą: <https://exposingtheinvisible.org/en/guides/behind-the-data-metadata-investigations/> [žiūrėta 2025 m. kovo 14 d.].
113. Infolex. *Teismų dabartis ir ateitis: elektroniniai įrodymai civilinėse bylose, jų ypatumai bei pranašumai* [interaktyvus] (modifikuota 2024-09-05) Prieiga per internetą: <https://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=54&str=135194> [žiūrėta 2025 m. kovo 14 d.].
114. JDSupra. *The litigation of metadata – your devices are watching you* [interaktyvus] (modifikuota 2023-02-07). Prieiga per internetą: <https://www.jdsupra.com/legalnews/the-litigation-of-metadata-your-devices-7652639/> [žiūrėta 2025 m. kovo 14 d.].
115. JDSupra. *When fake electronic evidence is used in court* [interaktyvus] (modifikuota 2024-10-14). Prieiga per internetą: <https://www.jdsupra.com/legalnews/when-fake-electronic-evidence-is-used-7557466/> [žiūrėta 2025 m. kovo 14 d.].
116. Lietuvos teismo ekspertizės centras. *Fonoskopiniai ekspertiniai tyrimai* [interaktyvus] (modifikuota 2023-09-07). Prieiga per internetą: <https://ltec.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/ekspertiniu-tyrimu-atlikimas/fonoskopiniai-ekspertiniai-tyrimai/> [žiūrėta 2025 m. kovo 14 d.].
117. Lietuvos teismo ekspertizės centras. *Vaizdų ekspertiniai tyrimai* [interaktyvus] (modifikuota 2023-09-07). Prieiga per internetą: <https://ltec.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/ekspertiniu-tyrimu-atlikimas/vaizdu-ekspertiniai-tyrimai/> [žiūrėta 2025 m. kovo 14 d.].
118. Raparelli, L. (2024). Beyond words: the role of visuals in enhancing international arbitration. Kluwer arbitration blog. Prieiga per internetą: <https://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2024/06/25/beyond-words-the-role-of-visuals-in-enhancing-international-arbitration/> [žiūrėta 2025 m. kovo 14 d.].
119. TechLaw Crossroads. *Is it real or is it fake? The emerging challenges of authenticating digital evidence in courtrooms* [interaktyvus] (modifikuota 2024-01-26). Prieiga per

interneta: <https://www.techlawcrossroads.com/2024/01/is-it-real-or-is-it-fake-the-emerging-challenges-of-authenticating-digital-evidence-in-courtrooms/> [žiūrėta 2025 m. kovo 14 d.].

120. Teisė.Pro. *Nauja įrodymų leistinumų sąlyga – asmens duomenų apsauga* [interaktyvus] (modifikuota 2023-04-04). Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2023/04/04/j-bartkus-nauja-irodymu-leistinum-salyga-asmens-duomenu-apsauga/> [žiūrėta 2025 m. kovo 14 d.].
121. The National. *'Deepfake' Audio Evidence Used in UK Court to Discredit Dubai Dad*, [interaktyvus] (modifikuota 2020-02-08). Prieiga per internetą: <https://www.thenationalnews.com/uae/courts/deepfake-audio-evidence-used-in-uk-court-to-discredit-dubai-dad-1.975764> [žiūrėta 2025 m. kovo 14 d.].

SANTRAUKA

Greta Galminaitė

Įrodymų leistinumą samprata laikui bėgant kito ir yra tikėtina, kad evoliucionuos toliau. Šiuo metu išskiriami trys esminiai įrodymų leistinumą bruožai: 1) įrodymu gali būti tik įstatyme numatyto šaltinio ar priemonės gauta informacija, 2) tam tikros bylos aplinkybės turi būti patvirtinamos tik įstatyme nustatytomis priemonėmis, 3) kai kurioms aplinkybėms taikomas įrodinėjimo priemonių draudimas. Vis dėlto, šiuolaikinėje teisės doktrinoje vis daugiau dėmesio skiriama neteisėtai gautų įrodymų problematikai ir jų sąsajai su įrodymų leistinumą koncepcija, o tai rodo šios teisinės srities tolesnio vystymosi poreikį.

Garso ir vaizdo įrašai civiliniame procese turėtų būti vertinami ne tik pagal įstatyme įtvirtintą reglamentavimą, bet ir atsižvelgiant į jų pateikimą skaitmenine forma, kas leidžia juos priskirti elektroniniams įrodymams. Teismų praktikoje įrodymų leistinumą klausimas dažnai susijęs su teisėto įrodymų gavimo aspektu, tačiau Lietuvos Aukščiausiojo Teismo sprendimai šiuo klausimu nėra nuoseklūs. Aiškesnė ir detalesnė įrodymų leistinumą reglamentacija yra būtina, siekiant išvengti teismų praktikos nenuoseklumo bei užtikrinti civilinio proceso dalyvių teises.

Technologijų plėtra daro didelę įtaką įrodymų vertinimo procesui. Ateityje tikėtina, kad dirbtinis intelektas padės atskirti autentiškus ir redaguotus audiovizualinius įrašus. Tačiau šiuo metu didelė reikšmė tenka teisėjų kritiniam mąstymui bei metaduomenų analizei, kuri gali padėti nustatyti pateikiamų įrodymų autentiškumą ir teisėtumą. Metaduomenys tampa svarbia priemone siekiant išvengti bylų vilkinimo ir užtikrinti skaidrumą.

Nors civiliniame procese įtvirtintas materialios tiesos standartas, taip pat svarbu užtikrinti proceso ekonomiškumą, koncentruotumą, žmogaus teisių apsaugą ir teisėtumą. Aiškaus įrodymų leistinumą reglamentavimo trūkumas kelia klausimą dėl teisėjų nešališkumo. Teismų praktikoje bylos, susijusios su garso ir vaizdo įrašų kaip įrodymų leistinumą, nagrinėjamos nevienodai, kas gali sudaryti prielaidas šališkumui ar materialios tiesos paieškos supaprastinimui. Nepaisant to, teisėjai Lietuvoje yra aukštos kvalifikacijos specialistai, todėl ši problema neturėtų būti laikoma sistetine. Vis dėlto, aiškesnis reglamentavimas prisidėtų prie teisinės valstybės principo įgyvendinimo ir didintų visuomenės pasitikėjimą teismais.

SUMMARY

Greta Galminaitė

The concept of admissibility of evidence has evolved over time and is likely to evolve further. There are currently three essential features of admissibility of evidence: (1) only information obtained from a source or means prescribed by law may constitute evidence; (2) only the means prescribed by law may be used to prove certain facts of a case; and (3) certain circumstances are subject to the prohibition of evidentiary measures. However, contemporary legal doctrine is increasingly focusing on the issue of illegally obtained evidence and its relation to the concept of admissibility of evidence, which points to the need for further development in this area of law.

In civil proceedings, audio and video recordings should not only be assessed in accordance with the statutory framework, but also in the light of their presentation in digital form, which allows them to be classified as electronic evidence. In court practice, the issue of admissibility of evidence is often related to the aspect of lawful obtaining of evidence, but the decisions of the Supreme Court of Lithuania are not consistent on this issue. Clearer and more detailed regulation of the admissibility of evidence is necessary to avoid inconsistencies in case law and to ensure the rights of the participants in civil proceedings.

Technological developments have a significant impact on the process of assessing evidence. In the future, it is likely that artificial intelligence will help distinguish between authentic and edited audiovisual recordings. However, for the time being, critical thinking on the part of judges and the analysis of metadata, which can help to determine the authenticity and legality of the evidence presented, are of great importance. Metadata is becoming an important tool for avoiding delays and ensuring transparency in cases.

While the standard of substantive truth is enshrined in civil procedure, it is also important to ensure the economy of the process, its focus, the protection of human rights and its legality. The lack of clear rules on the admissibility of evidence raises questions about the impartiality of judges. In case law, cases concerning the admissibility of audio-visual recordings as evidence are dealt with differently, which may lead to bias or to the simplification of the search for the substantive truth. Nevertheless, judges in Lithuania are highly qualified professionals and this problem should not be considered systemic. However, clearer regulation would contribute to the rule of law and increase public confidence in the judiciary.